

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FAKULTA STREDOEURÓPSKYCH ŠTÚDIÍ

DIPLOMOVÁ PRÁCA

2010

Bc. Dávid Kelemen

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FAKULTA STREDOEURÓPSKYCH ŠTÚDIÍ

Középkori szerzetesség

Stredoveké mníšstvo

Diplomová práca

Študijný program: Hungarológia

Školiace pracovisko: Katedra areálových kultúr

Školiteľ: PhDr. Zuzana Vargová, PhD.

Nitra 2010

Bc. Dávid Kelemen

Pod'akovanie

Touto cestou by som chcel poďakovať svojej školiteľke, PhDr. Zuzane Vargovej, PhD., za odbornú pomoc a cenné rady, ktoré mi poskytla pri vypracovaní diplomovej práce.

Köszönetnyilvánítás

Ez úton köszönöm a konzultánsomnak, PhDr. Varga Zuzának, PhD., az értékes információkért, a szakmai eligazításért, illetve a munka elkészítése során nyújtott segítségéért.

Abstrakt

KELEMEN, Dávid: Stredoveké mníšstvo. [Diplomová práca] Kelemen Dávid: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Fakulta Stredoeuropských štúdií: Katedra areálových kultúr. Študijný odbor: Hungarológia. Školiteľ: PhDr. Zuzana Vargová PhD. Stupeň: magisterský II. stupeň, externá forma. FSŠ UKF, 2010.

Práca sa zaoberá rólou stredovekej spoločnosti, dôvodmi vzniku rehoľníctva/mníšstva, opisom kláštorného života, ako aj objasnením princípov stredovekých mníšskych rádov. Táto diplomová práca je dokumentačným materiálom, ktorý nám ukazuje postavenie cirkvi, jej duchovný život, významnú úlohu v stredoveku, ako aj cirkevné reformy a kláštory ako strediská stredovekého kultúrneho vzdelania. Práca sa skladá z dvoch hlavných častí, jedna časť nás informuje o stredoveku a náboženstve a druhá nám predstavuje stredoveké rehoľníctvo/mníšstvo. V prvej časti po krátkom prehľade dejín sa dozvieme o pôvode, rozvoji a význame náboženstva v stredovekej spoločnosti. Ďalšia kapitola je zameraná na mníšske rády, pričom sa osobitne venuje rozdielom medzi východnými a západnými rádmami, respektíve svojráznošti jednotlivých rádov. Ďalej je opísaný vplyv rehoľníkov/mníchov na kultúru a filozofiu, čo dokazuje, že okrem hlbkej viery hrali dôležitú úlohu aj v prípade iných oblastí života.

Kľúčové slová: stredovek, mníšstvo, kláštory, rády.

Absztrakt

KELEMEN, Dávid: A középkori szerzetesség. [Diplomamunka] Kelemen Dávid: Konstantin Filozófus Egyetem Nyitra, Közép-európai Tanulmányok Kara: Areális Kultúrák Tanszéke. Szak: Hungarológia. Konzultáns: PhDr. Zuzana Vargová PhD. Fokozat: magiszteri II. fokozat, levelező tagozat. FŠŠ UKF, 2010.

A munka a középkori társadalom jellegével, a szerzetesség kialakulásának okaival, a kolostori életmód leírásával, valamint a középkori szerzetesrendek alapelveinek ismertetésével foglalkozik. A szakdolgozat egy olyan dokumentációs anyag, mely az egyház helyzetének, szellemi életének, a középkorban betöltött meghatározó szerepének, valamint az egyházi reformok és a kolostorok, mint a középkor kulturális műveltségének központjainak a bemutatását szolgálja. A dolgozat két fő részből tevődik össze, úgymint a középkor és a vallás ismertetéséből, valamint a középkori szerzetesség bemutatásából. Az első részben rövid történeti áttekintés után bemutatást nyer a vallás eredete, fejlődése és jelentősége a középkori társadalomban. A következő fejezet a szerzetesrendek bemutatását célozza, kiemelt figyelmet szentelve a keleti és nyugati rendek közötti különbségek felvázolására, illetve az egyes rendek jellegzetességeire. Ezt követően fény derül a szerzetesek kultúrára és filozófiára gyakorolt hatására, bizonyítva, hogy tagjaik a mély vallásosságon túl kiemelkedő szerepet töltek be az élet egyéb területein is.

Kulcsszavak: középkor, szerzetesség, kolostorok, rendek.

Tartalomjegyzék

Bevezetés

1. A középkor és a középkori vallásosság

- 1. 1 Középkori vallásosság
- 1. 2 A kereszténység kialakulása
- 1. 3 Az egyház és az állam viszonya a középkorban

2. A szerzetesség

- 2. 1 A keleti szerzetesség
 - 2. 1. 1 A brahmanizmus aszkétái
 - 2. 1. 2 A buddhizmus hirdetői
 - 2. 1. 3 A baziliták
- 2. 2 A nyugati szerzetesség kialakulása
 - 2. 2. 1 Szent Benedek regulája
 - 2. 2. 2 A bencések
 - 2. 2. 2. 1 A Cluny reform
 - 2. 2. 2. 2 A bencések Magyarországon
 - 2. 2. 3 A ciszterciek
 - 2. 2. 3. 1 A ciszterciek kolostorai
 - 2. 2. 3. 2 A ciszterciek Magyarországon
 - 2. 2. 4 Ágoston-rendű kanonokok kisebb kongregációi
 - 2. 2. 5 A premontrei kanonokrend
 - 2. 2. 5. 1 Premontreiek Magyarországon
 - 2. 2. 6 Szent Ágoston remetéi
 - 2. 2. 7 A szerviták
 - 2. 2. 8 A pálosok
 - 2. 2. 8. 1 A pálosok lelki és szellemi élete
 - 2. 2. 9 Kolduló rendek
 - 2. 2. 10 A ferencesek
 - 2. 2. 10. 1 Ferencesek Magyarországon
 - 2. 2. 11 A dominikánusok
 - 2. 2. 11. 1 A Domonkos-rend Magyarországon
 - 2. 2. 12 A karmeliták
 - 2. 2. 13 Szabályozott papok

- 2. 2. 14 A jezsuiták
- 2. 2. 14. 1 Krisztus Katonái Magyarországon
- 2. 2. 15 A piarista rendek működése
- 2. 2. 15. 1 A piaristák Magyarországon
- 2. 2. 16 A lovagrendek megjelenése
- 2. 2. 16. 1 A János-lovagok rendje
- 2. 2. 16. 2 A Német Lovagrend
- 2. 3 A nyugati és a keleti szerzetesség közti különbségek
- 2. 4 A középkori kolostorok művészete
- 2. 5 Filozófia

Összegzés

Resumé

Felhasznált irodalom

Bevezetés

A munkában a középkori szerzetességről kapunk egy átfogó képet. A célja, hogy felvázolva a vallás, a hit és az egyház kialakulását, fejlődését, bizonyítást nyerjen, hogy a középkorban már szembetűnő az egyház jelentősége. Alátámasztást nyer azon hipotézis, mely szerint a kolostorokba elzárkózó szerzetesség sosem tudta/akarta teljesen függetleníteni magát a világtól, hiszen nem csupán a missziós tevékenységük folytán kerültek kapcsolatba a földi léttel és a hétköznapi emberrel, hanem a kultúra, művészetek és mindenekelőtt a tudományos tevékenységben betöltött szerepük kapcsán is.

A dolgozat első része rövid betekintést nyújt a középkor világába, a középkori vallásosság rejtelseibe. A középkort számos olyan esemény hozta létre, melyek lényeges változás okoztak a gazdaságban, a politikában és a társadalomban egyaránt. Ezek a történések teszik szükségessé a középkor elkülönítését az ókor világától. A vallásosság fejtegetése során olvashatunk annak őskori kialakulásáról, meghatározó jellemzőiről, illetve fejlődéséről, kitüntetett figyelmet fordítva azon sajátosságok irányába, melyek eredményeként az emberek túllépve a természetfeletti erőkben való hiten, kialakították saját isteneiket. Így a korban meghatározták a középkori ember Istenhez való viszonyulását és annak megnyilvánulásait. Lényeges részét teszi ki a dolgozatnak a keresztény vallás megjelenése, térhódítása, majd egyetemessé válása, továbbá annak bemutatása, hogy mely társadalmi és gazdasági események tették lehetővé, illetve szükségessé a keresztény vallás középkorban megfigyelhető előretörését. A keresztény vallás kiemelése a többi vallás közül azért fontos, mivel számos ponton mutat eltérést az ókor, és a középkor egyéb vallásaihoz képest.

Így tehát, miután véghezvittük a középkori egyház jelentőségének bemutatását, eljutunk a munka lényegi részéhez, vagyis a középkori szerzetesség ismertetéséhez. A hangsúly a szerzetesség fogalmának, eredetének ismertetésén van, illetve annak bemutatásán, miben mutat eltérést a korábbi vallásokhoz képest. Ezen módosítások közül kiemelkedik az istenhez való viszonyulásuk, a túlvilági élet megítélése, dogmáik megfogalmazása és a sajátos életmód kialakítása. Az általános jellemzésen túl fény derül a keleti és nyugati szerzetesség, illetve az egyes rendek által elfogadott dogmák közötti eltérésekre és hasonlóságokra. Bemutatást nyer, melyek lettek közülük az életképesek, illetve melyek váltották ki a világi hatalom, esetleg a világi papság elutasítását. A szerzetesrendek hétköznapijainak, teológiai tevékenységeinek felvázolása után egy átfogó

kép tárul elénk az oktatásban és népművelésben való aktív részvételükről, és nem hagyhatjuk figyelmen kívül a missziós és karitatív tevékenységükkel való megismerkedést sem. Ezt követően külön fejezetben kísérhetjük figyelemmel a művészetek és a filozófia terén elért eredményeiket.

1. A középkor és a középkori vallásosság

A 3. század jelentős változásokat hozott az emberiség történetébe, egy új civilizáció, új szellemi gondolkodás és eszmék megjelenését hozta magával. Ez mellett jelentős technikai és gazdasági fejlődés tanúi lehetünk. Ezt a korszakot, mely gyakorlatilag egy összekötő kapocs az antik és a középkor világa között, késői ókornak, vagy antik középkornak nevezünk. Az átmeneti kort a 3. századtól a 6. század végéig tartják számon. Ebben az átmeneti időszakban egymás mellett élt a régi és az új kor. Az előző kezdett lassan háttérbe szorulni, de nem halványodott el, mint az a későbbiekben kiderült, mert sok történész, irodalmár mind a mai napig visszanyúl az antik világba, és onnan merít ihletet. A középkor pedig erőteljesebb lett, átvette a hatalmat az ókori birodalom felett. Ezt a több mint ezeréves korszakot a történészek három periódusra szokták osztani, így beszélhetünk korai, érett és késő középkorról.¹

A kora középkor jellemzője, hogy kialakult egy strukturális felépítettségű földbirtokrendszer, illetve a hűbériség és az egyházszerkezet. A földesurak dominanciáját, hatalmát mutatja, hogy erőteljes hatást gyakoroltak a gazdasági, közigazgatási, katonai és egyházi szervezetekre egyaránt. Így megfigyelhetővé válik az uralkodó és a gyakorta önkényeskedő földbirtokos réteg folyamatos összeütközése. Jellemzője a kora középkor utolsó szakaszának a feudalizmus megjelenése és térnyerése.²

Az érett középkor jelentős változást hozott a társadalomban és a gazdaságban. Megfigyelhetjük a kereskedelemben és a technikai fejlődésben szembetűnő domináns fejlődést, a népesség kiugró megemelkedését, az életviszonyok és a parasztság jogi helyzetének javulását, valamint Európa végleges településszerkezetének végleges kialakulását. Fontos megemlíteni, hogy a fejlettebb városok kiharcolták privilégiumaikat, szabadságra tettek szert. A hűbériség átalakult, a vertikális rendszert horizontális társadalmi szerveződés váltotta fel, hiszen az egyes csoportosulások egyre inkább összefogtak érdekeik érvényesítése céljából. Megalakultak a communitasok. Módosultak az elképzelések arról, hogy az uralkodó hatalma honnan ered. Így a korábbi istentől származtatott hatalom elvét fölvaltotta a nép által átruházott hatalom elve. Az egyházi szervezetben is bekövetkeztek változások, amennyiben az egyház és az állam különválásának lehetünk tanúi. A felvázolt fejlődés és gazdasági előretörés a 13. században

¹ KATUS, 2001, 7-11. o.

² KATUS, 2001, 12-15. o.

megtorpant, és a 14. századtól társadalmi és gazdasági válságok hatották át a középkor világát.³

A 14. században, vagyis a késő középkorban a lakosságot pestisjárvány pusztította, a népességszám egyes becslések szerint kétharmadára csökkent. A mezőgazdasági termelésben bekövetkező válságot okozta, hogy megszűnt az extenzív terjeszkedés lehetősége. A kialakuló helyzetet azzal próbálták kompenzálni, hogy korábbi legelőket is szántóföldként kezdték használni. A szántó-legelő közötti egyensúly felborítása azonban további nehézségeket okozott. Mindezt fokozta az időjárási viszonyok módosulása.⁴

1.1 Középkori vallásosság

Számos tudós, történész álláspontja szerint a vallás megértéséhez nélkülözhetetlen maga a szó jelentésének vizsgálata. A religio (vallás) szó vizsgálata során Cicero arra az eredményre jutott, hogy a latin szó a „relegere (figyelembe venni, megtartani, szorgalmasan tanulmányozni)” kifejezésből ered.⁵ Szent Ágoston már a reeligere, vagyis újraválasztani szóban véli felfedezni eredetét. Magyarázata szerint az istenség állandó újraválasztására utal. Lactantius⁶ szerint a vallás a religare (megkötni, összekötni) szóból származik, amennyiben olyan kötelékként tünteti fel, mely a jámborságon keresztül köti össze istent és az embert.

Akárcsak a religio szó eredetének, úgy maga a vallás eredetét illetően is több elképzeléssel találkozhatunk. A teológia szerint a vallás a természetfeletti világból származó isteni kinyilatkoztatásként jelent meg. A neotomista filozófia szerint az ember alapvető törekvése az igazság és a boldogság keresése, melyet kizárólagosan istenben találhat meg, így ebből eredezteti a vallást. Schleiermacher nézete szerint a vallás az ember érzelmvilágában gyökeredzik. A fenomenológiai kutatások arra mutatnak rá, hogy a vallás lényege a természetfölöttire való irányultság. A felvilágosodás lényeges változást hoz a vallás megítélésében, amennyiben a primitivizmussal a tudatlansággal kapcsolja össze. Ez azon alapszik, hogy az ősember minden számára megmagyarázhatatlan, érthetetlen jelenséget a „természetfeletti” megnyilvánulásának tekintett. Lucretius állítása szerint az emberek félelme hozta létre a vallást, az isteneket.⁷

3 KATUS, 2001, 211-214. o.

4 KATUS, 2001, 343-344. o.

5 GECSE, 1980, 5. o.

6 Ókeresztény egyházi író. (Lásd: GECSE, 1980, 5. o.)

7 GECSE, 1980, 5-9. o.

Ahhoz, hogy megértsük a középkori vallásosság mibenlétét, szükséges rövid kitekintést tennünk az őskori és az ókori vallásosságra is. Nem rendelkezünk pontos adatokkal a vallás megjelenéséről, ugyanis kialakulása folyamatos változást és fejlődést mutat. Azt azonban tudjuk, hogy már a neandervölgyi ember élethez-halálhoz való viszonyulásában is fellelhető volt.⁸ Nagyban befolyásolta fejlődését a természet erőivel szembeni tehetetlenség, illetve bizonyos tudati mechanizmusok, melyekkel szembeni fellépés eszközeül a vallást választották. Az őskori társadalom vallásosságára jellemző volt az úgynevezett mana-hit. A mana olyan személytelen erő, mely a természetben, a társadalomban, sőt eszközeikben is megtalálható. A mana-hiten túl ugyancsak fellelhető volt a totemizmus, mágia, fetisizmus, animizmus és a túlvilághit, a sámánok, varázslók megjelenése, illetve a természeti jelenségek tisztelete.⁹

Az ókorban már elválnak egymástól a keleti és a nyugati típusú vallások. Fő megkülönböztető jegyük, hogy a keleti vallások, úgymint a hinduizmus, vagy a buddhizmus, a körforgás vallásai, vagyis az emberi vagy az isteni lét, a világ állandó körforgásban van. Ennek az állandó ismétlődésnek része a teremtés is, tehát a teremtés nem egyszeri, nem megismételhetetlen. Az ember, de az istenek is alárendeltjei a természet törvényeinek. A vallás célja nem a túlvilági boldogság, nem is igazán foglalkoznak ezen jelenséggel, „hanem a semmiben (a Nirvanában) való feloldódás.”¹⁰ A nyugati vallás különbözősége már abban is megmutatkozik, hogy világukat nem természeti törvények, hanem a mindennek fölött álló isten uralja. Nagy jelentőséget tulajdonítanak a túlvilági létnek. A keleti vallásokkal szemben a vallás nem körforgásos, mivel az istentől az isten felé vezető úton halad. Így jellemzője az örökös fejlődés a boldog túlvilági lét eléréséig.¹¹

1. 2 A kereszténység kialakulása

Az 1. században Palesztina gazdaságilag és politikailag is nehéz helyzetbe került. A szegény és elnyomott lakosság körében egyre jelentősebb lett az elnyomó Rómával és a hatalommal szembeni elégedetlenség, valamint a messiásvárás. Ezekben a közösségekben, vallási eszmék között már fellelhetőek a kereszténység előzményei, a kereszténység ősváltozata. Az első keresztény közösségek tagjai a zsidókból álltak. A

8 Halottjaikat meghatározott módon temették el, hogy ez által felkészítsék őket a halál utáni életre. (Lásd: GECSE, 1980, 15. o.)

9 GECSE, 1980, 13-20. o.

10 GECSE, 1980, 21-22. o.

11 GECSE, 1980, 22. o.

kezdeti keresztény gyülekezetek még nem fogalmazták meg irányelveiket, a később oly meghatározóvá váló dogmákat. Ez a magyarázata annak, hogy egyes közösségek olykor ellentétes nézeteket vallottak. Abban viszont egyetértettek, hogy a problémák forrása a világi hatalom kizsákmányoló magatartása. A boldogságot a túlvilági létben keresték, melyet a megváltó, Messiás eljövételéhez kötöttek. Ennek eljövetelét a közeljövőtől várták, mely magával hozza a nagy ítélet bekövetkeztét. A gyülekezetek tagjai közül többen prófétaként kezdték hirdetni a tanokat. A kezdeti szervezetlenséget mutatja, hogy ezek a próféták önszántukból, mindenféle előfeltétel nélkül felléphettek, illetve ekkor még nem beszélhettünk egységes liturgikus tanokról sem. Később egységessé váló tantételeiket Az Apostolok cselekedetei című elbeszélések, az első keresztény irat, vagyis a Jelenések könyve, valamint az evangéliumok tartalmazták.¹²

A ma ismert keresztény vallás megalapítója a názáreti Jézus volt. Körülötte alakult ki a tanítványok és apostolok szűkebb csoportja. Ezt a zárt kört az általa kiválasztott 12 apostol alkotta. A kereszténység a római világbirodalmon belül vált egyetemessé, mivel kilépett a zsidó nép kereteiből, és elszórtan az egész birodalomban hirdette az igét. A vallás legjellemzőbb vonása a teocentrikus, azaz Isten-központú szemlélet. Azokat, akik nem hittek a vallásukban eretnekként kitagadták az egyházi közösségekből. Kezdett kialakulni a kereszténység új inkulturációja, egybeolvadása a görög- római kultúrával. Ezen kívül megfigyelhetjük, hogy a vallásos szemlélet viszonylag gyorsan elterjedt a Római Birodalom területén. A keresztény közösségek, egyházak eleinte városokban jöttek létre. A püspök lett a közösség legfőbb papja, tanítója. Nagy hangsúlyt fektettek a karitatív, azaz jótékonyági tevékenységekre. Ez alatt a szegények, betegek, özvegyek, árvák gondozását értjük.¹³

A 4. és 5. században a keresztény császárság keretein belül alakult ki véglegesen az egyház szervezete. A falvak, illetve tanyák lakóit a városból érkező lelkipásztorok irányították. A keresztény vallás hirdetésében közreműködtek a szerzetesek, akiknek célja a Krisztus által ajánlott három evangéliumi tanács, a szegénység, tisztaság és engedelmesség megtartása. Az ember csak ilyen módon juthatott egyre közelebb Krisztushoz. Már akkoriban akadtak olyan emberek, akik törekedtek az önmegtagadás különböző formáinak elsajátítására. Például szüzességet fogadtak, böjtöltek, imádkoztak és jótékonykodtak. Őket aszkétáknak nevezzük. A 4. században a szerzetesség gyorsan elterjedt a Római Birodalom keleti tartományaiban, amelynek végső formáját Nagy Szent Vazul alakította ki. Ugyanez a

12 GECSE, 1980, 86-90. o.

13 KATUS, 2001, 70- 75. o.

folyamat játszódott le nyugaton is. Itt elengedhetetlen megemlíteni Nursiai Szent Benedek törekvését, aki a korábbi szabályokból és saját tapasztalatai alapján regulát szerkesztett. A szerzeteseknek feladatul szolgált Nagy Szent Gergely pápa hithirdetése a pogányok között. Írországból Szent Patrik honosította meg kereszténységet. Sajátos kolostori egyházat hozott létre. Elkezdtek kolostorokat alapítani. Közülük a legjelentősebb a Luxovium volt. Ezek az ír kolostorok nemcsak rohamos fejlődésről, hanem mély és egyben lendületes vallásosságról tanúskodtak. Ezen kívül jelentős könyvtárakat, iskolákat alapítottak, majd később új bűnbánati gyakorlatot vezettek be: a titkos fülbegyónást. Kezdték összeállítani a bűnbánati könyveket, a Poenentialékat.¹⁴ Végül ők alapozták meg Skócia kereszténységét is.¹⁵

1.3 Az egyház és az állam viszonya a középkorban

A középkori ember életének mindennapjait, gondolkodását, magatartását a kereszténység határozta meg. Ez azzal magyarázható, hogy a szétagoltságot mutató feudális társadalomban az egyház vált az összefogó kapocssá. Ennek előfeltétele volt, hogy megfelelő befolyással rendelkezzen a gazdaság, politika és kultúra terén. Ellenben az egyház hatalmát elemezve meg kell említenünk, hogy maga a feudalizmus is hatással volt a kereszténységre, amennyiben belekerült a feudalizmus által kialakított függőségi viszonyba. Ennek legkiválóbb példája az, amikor Kis Pipin az akkori pápának ajándékozta a ravennai exarchátust. Ezáltal a pápa jelentős világi hatalomra tesz szert, ugyanakkor maga is belekerül a függőségi láncba és hűbérese lesz az uralkodónak. Ezt követően több évszázadig zajlik a pápaság és az uralkodók harca a hatalomért és a felsőbbbségért.¹⁶ Ebben a vonatkozásban a reformációt azon események közé sorolhatjuk be, mely a hatalmi mérleget a világi hatalom felé billentette el. Luther Márton papi tevékenysége során igyekezett fellépni az egyház anyagiak felé való orientálódása ellen. Elítélte többek között a bűnbocsájtó cédulák árusítását, ugyanis azt vallotta, hogy a feloldozást pénzzel nem lehet megvásárolni. Az egyház felé benyújtott eredménytelen kérelmei, a zsinatösszehívás nehézségei okán úgy látta eredményesebben tud fellépni, ha a világi hatalom felé fordul

¹⁴ Ezekben felsorolták a bűnöket és az azoknak megfelelő vezeklést, jóvátételt. (Lásd: KATUS, 2001, 101. o.)

¹⁵ KATUS, 2001, 98- 101. o.

¹⁶ Az egyház eszköze volt az ún. Ál-Izidori gyűjtemény, mely azt tartalmazta, hogy a pápa jelentős birtokokat kapott Nagy Konstantin császártól, illetve megfogalmazódik benne a két kard elmélet. Ez szerint isten a hatalmat két kard formájában juttatta el földi helytartójának, a pápának. Az egyik kard a szellemi, a másik a világi hatalom, melyet az egyház továbbított az uralkodónak, aki ezáltal alárendelt szerepbe került. Mint utóbb kiderült, a gyűjtemény hamisítvány volt, mégis több évtizeden keresztül biztosította az egyház főségét a világi hatalom felett. (Lásd: KISTELEKI, LŐVÉTEI, NAGYNÉ SZEGVÁRI, RÁCZ, SCHWEITZER, TÓTH, 1998, 127-129. o.)

segítségért. Így a két kard elméletre támaszkodva megkérte a német fejedelmeket, lépjenek fel az egyházzal szemben. Luther a két kard elméletet egy újfajta értelmezéssel ruházta fel, vagyis nézete szerint a világi hatalom ugyanúgy jogosult az egyház tevékenységének kontrollálására. Ennek eredménye lett az úgynevezett reformáció, aminek keretében a világi hatalom véghezvitte az egyház megreformálását, a „szegény” egyház kialakítását. Megkezdődött az egyházi vagyon saecularisatio-ja, így a vagyon főként a kolostorokban maradt meg, miután a világi templomokból az értékek lényeges részét eltávolították¹⁷.

¹⁷ KISTELEKI, LŐVÉTEI, NAGYNÉ SZEGVÁRI, RÁCZ, SCHWEITZER, TÓTH, 1998, 123-131. o.

2. A szerzetesség

„Mert mim van nekem kívüled az égben?

s ha veled vagyok, nem kell a föld nékem.

Testem, szívem bár szétegyésszen:

Isten az én szívem sziklája és mindörökre osztályrészem.”¹⁸

A munka második részét a szerzetesség törekvéseinek, munkásságának ismertetése, illetve a különböző rendeket és azok sajátosságainak bemutatása teszi ki.

A szerzetesek jelölésére használt fogalom, illetve kifejezés a görög „monakhosz” szóból származik, ami egyedül élő embert jelent. Ez a fajta elzárkózás, vagyis a világ örömeiről lemondó élet többnyire zárt vallási közösségekben valósult meg. Ezért van az, hogy az aszkézis¹⁹ olyan vallási jelenség, amellyel csak ritkán találkozunk. Eszerint elmondhatjuk, hogy a szerzetesi élet lényege a vallásos életmód volt. A középkori szerzetesek és az aszkéták életét elsősorban a világhoz való viszonyulás határozza meg, vagyis az a társadalom, amelyben élnek. Céljuk a valóságos világtól való elszakadás, ezzel kialakítva saját birodalmukat, úgy ahogy nekik az a leginkább megfelel. Ezáltal teret nyújtanak a hívő embereknek, hogy a vallásos élet valamilyen új, szokatlan formában fejezhessék ki mindazt, amit éreznek. Nézeteiket, gondolataikat, törekvéseiket gazdagabb eszközökkel emelhetik felszínre, mint amilyenekkel a korábbi vallásos közösségekben rendelkeztek. Általában minden rendtagról elmondható, hogy szakított korábbi életével, és teljesen más ember akart lenni. Más ruhát viselt, az étrendje is módosult, más ütembe dolgozott.

Ezzel magyarázhatjuk azt a tényt, mely szerint a szerzetesi élet elsősorban azokban a vallásos intézményekben bontakozott ki, ahol a hit, illetve annak eszményi vezérgondolata a világtól való menekülés volt. Ez az aszketikus rendszer igen magas fejlődési fokot mutatott többek közt a buddhizmusban és a kereszténységben is, nemcsak a kultúra és a vallás terén, hanem a gazdaság, azon kívül a társadalom oldalán is. Ezek a rendek általában az összes vallás területén jelentős változásokon mentek keresztül, ami többek közt a technika fejlődésének volt köszönhető. A világ előrehaladásával együtt a rendi élet alapeszméi is módosultak. Új konkrét feladatokat kaptak, mint például az evangelizáció és az apostolkodás.²⁰

18 SÍK, SZÖRÉNYI, 1955, 38. o.

19 Görög eredetű szó; jelentése: szigorú, szerzetesi önmegtartóztatás. (Lásd: BÉK-CSIFFÁRY, 2003, 50. o.)

20 KOWALSKI, 1975, 5-9. o.

A középkori szerzetes életmódjáról, munkásságáról bővebben egyes rendek elemzése során a további fejezetekben olvashatunk. Bemutatom a távol keleti szerzeteseket, többek közt a brahmanizmus és a buddhizmus hirdetőit. Ezt követően pedig felfigyelhetünk a nyugati szerzetesség kialakulására, Szent Benedek, az Ágoston rendek, kolduló rendek és egyéb társulatok történetére, és azok jellegzetességeire. Miután részleteztem a keleti és nyugati típusú szerzetességek felépítését, céljait, küldetését, felhívom rá a figyelmet, mik azok a jellegzetes különbségek, melyek fényében értelmet nyer határozott elkülönítésük.

2. 1 A keleti szerzetesség

A távol kelet rendjei közé sorolható a brahmanizmus aszkétái, a buddhizmus követői, a baziliták, a kínai zarándokok és Japán, valamint India hittérítői is.

2. 1. 1 A brahmanizmus aszkétái

Bátran kijelenthetjük, hogy az aszkéták és a szerzetesek hazája India volt, mivel itt találkozhattunk a vallások történetében a szerzetesség első nyomaival. A védák²¹ egyik ősi himnuszában már találkozhatunk aszketizmusra utaló feljegyzésekről. Akkoriban úgy gondolták, hogy az, aki feláldozza életét és szerzetessé válik, minden bizonnyal mágikus erők birtokába jut. Ezek az eltökélt emberek szigorú böjtöket folytattak, gyökerekkel és gyümölcsökkel táplálkoztak vagy koldulásból éltek. Közös szálláshelyeket is építettek, amely átmeneti tartózkodást biztosított nekik. Tanítómesterük a „guru” volt, akit bármikor elhagyhatott a tanítványa, hogy ő maga is guruvá váljék.

Nem hétköznapi életmódjukról tanúskodnak a következő cselekedetek is. Akadtak olyan rendtagok, akik mágikus hatalmuknál fogva öt máglya tüzét is kibírták úgy, hogy mozdulatlanul álltak a máglyák között. Mások olyan mély sanyargatásba kezdtek, hogy hónapokig nem étkeztek, nem ültek le és nem mosakodtak. Eme különleges életmódjuknak köszönhetően rendkívüli tiszteletet élveztek a nép körében.

Feltehetjük a kérdést, hogy ez a fajta életmód mi célt szolgál? Mit kaptak cserébe azok az emberek, akik életük során az önmegtartóztatást választották? Elsősorban nem anyagi vonzata volt a dolgoknak, minden az elszakadás tárgykörében rejlett. Elszakadás az átlagos, sablonos világtól, hogy valami új érzésre tegyenek szert, ami főleg a

21 A hinduk ősrégi szent könyvei, amelyek dalokat, varázsmondásokat, áldozati énekeket tartalmaznak. (Lásd: BÉK-CSIFFÁRY, 2003, 435. o.)

szabadságérzetet jelentette, és ettől nem kellett több. Ez volt az az erő, ami mindenen felülkerekedett, továbbá, hogy függetlenek a világ gondjaitól, beleértve a családfenntartással és az állattartással kapcsolatos problémákat. Az aszkézis sokak számára menekülést, majd megoldás jelentett. Menekülés a szomorú és boldogtalansággal teli világból, és megoldás az általuk teremtett új, harmonikus szférában.

Az elhatározás, mikor az ember úgy érzi, hogy további életét az aszkézisnek szenteli, csak életpályájának vége felé megengedett, mivel akkor éri el bölcsességének fejlődési csúcspontját. Ez teszi fel a koronát a nemesi életre, továbbá elmondható, hogy ez a folyamat a brahmanizmusnak a kiteljesedése, amely az emberi élet négy szakaszáról szóló tanításának az utolsó fázisában figyelhető meg. Az első szakaszban az „újból megszületett” árjának²² a szent igazságok tanulásával kellett foglalkoznia, mesterének és nevelőjének irányítása alatt, akinek egyben mély tiszteletadással is tartozott. A második szakaszban a családi és a társadalmi kötelezettségekre való összpontosítás volt a mérvadó. Ezt követte az elmélkedésnek és az aszkézis gyakorlásnak a fontossága. Az utolsó stádium kimondja a lemondás legmagasabb rendű eszményének hirdetését. Kiderült, hogy a gyakorlatban sokan kihagyták a középső szakaszt, mégpedig azért, hogy mielőbb elérjék a tökéletesség állapotát. Annak érdekében, hogy elérjék a teljes megtisztulást, és az örök dicsőség harmóniájában éljenek, lemondtak a családalapításról, a javak birtoklásáról és a vágyról a földi élet után. Inkább az erdőt választották, vagy pedig koldusként vándorlásra adták fejüket. Egyébként a koldulás azért fontos, mert ez számított a szerzetes legszentebb, alapvető kötelességének. Ez volt az önmegtagadásnak, illetve a lemondásnak a jelképe.²³

2. 1. 2 A buddhizmus hirdetői

Buddha fellépése új fejezetet jelentett a távol-keleti szerzetesség történetében. A buddhista szerzetesség alapjául azok a tanítványok szolgáltak, akik mindenüvé követték mesterüket, igyekezve elsajátítani a szenvedés értelmét, továbbá a világ hiábavalóságának a tanát. A tanítványok tömegesen vonzották maguk köré azokat az embereket, akik kellő érdeklődést mutattak a Buddha által kinyilvánított tanításra. Ezekből az aszkétákból alakult ki a férfi szerzetesi közösség, az ún. „szangha”, ami kezdetben nagyon laza csoportosulás volt, mivel nem is követelte meg a közös életet. A rend tagjai vándor életmódot folytattak,

22 A szó jelentése: nemes, vendégszerető. Így nevezték magukat az Indiába bevándorolt indogermán törzsek, amelyek eredete feltehetően a görög, laton és germán népekkel rokon. (Lásd: HÉJJAS, 2007, 44. o.)

23 GECSE, 1995, 11-12. o., KOWALSKI, 1975, 17-22. o.

vagy remeteként éltek. Az őket összekötő egyetlen szellemi-, lelki köteléket a „dhamma”²⁴ jelentette. A szerzetesek körében kialakult az a szokás, hogy időnként összegyűltek azon célból, hogy megvitassák a dhamma előírásait. Azok a rendtagok, akik vétettek a szabályok ellen, nyilvános vallatáson mentek keresztül, ami elkerülhetetlen volt. Ezeken a gyűléseken alakult ki a buddhista szerzetesek szabálykönyve, a Vinaja. A szabályok és tanítványok gyűjteményét minden szerzetesnek kivétel nélkül meg kellett tartania.

Annak, aki elhatározta magát, hogy a rend tagja lesz, hosszabb-rövidebb próbaidőn kellett átesnie. Ha ezt sikeresen teljesítette, akkor ünnepélyes kereteken belül felavatták. Ezt követően külső átalakuláson ment keresztül. Haját és szemöldökét leborotválták, majd narancssárga ruhába öltöztették. Ezek elsődleges szimbólumaikká váltak. Mindez azért volt fontos, hogy jól látható legyen, ki milyen szerepet töltött be, és hová tartozott. A felavatott új tagnak szegénységben és nőtlenségben kellett élnie - ez alapfeltétel volt. Legfőbb tevékenységüknek a meditáció számított, aminek célja, hogy az aszketikus gyakorlatoknak köszönhetően kiölje magából az összes vágyat és szenvedélyt, s ezáltal készüljön fel a boldogság legmagasabb állapotára - amire a lélek törekszik - a Nirvánára.

Ami a missziós tevékenységeiket illeti, nem álltak meg India határainál, útjukat elsősorban Közép- és Nyugat- Ázsia felé irányították. Többek közt Japánba is eljutottak. A 7. században már másfélezer férfi és női szerzetes tevékenykedett az országban. Ők nemcsak az aszketizmus álláspontját támogatták, hanem a buddhizmus terjesztőiként is szolgáltak. Ezt követően eljutottak Európáig is, ahol viszont már a kereszténység hirdetőivel találkoztak.²⁵

Ami a nőket illeti, mindenképp említést érdemelnek az első buddhista szerzetesnők, apácák. Azt viszont tudnunk kell, hogy maga Buddha nem szerette a nőket, előítéletekkel élt a nőkkel szemben. A mester nem egy nyilatkozatában óva intette a szerzeteseket a veszélyes csábítástól. Szerinte a nőknek nem szabad hinni, mivel azok kegyetlenek és ravaszak, ritkán mondanak igazat. Ez a nézőpontja viszont megengyhült, és sikerült legyőznie a nőkkel szemben táplált előítéleteket. Mindez bátor mostohaanyjának, Mahapradzsapáti Gautaminak volt köszönhető. Így Buddha nyolc szabályt hirdetett meg, amelyek nagymértékben befolyásolták a szerzetesnők mindennapjait, továbbá erkölcsi életük alapjául szolgáltak. A szabályok közt olvashatunk többek közt arról, hogy a szerzetesnő, ha vétett az előírásoknak, akkor tizennégy napig vezekelnie kellett, és ez alatt

24 Az a tanításrendszer, amit Buddha hagyott halála előtt a szerzetesekre. Legfontosabb tanításai: a négy nemes igazság, a nemes nyolcstréti ösvény, a függő keletkezés és az én- telenség. (Lásd: HÉJJAS, 2007, 114-122. o.)

25 GECSE, 1995, 12-15. o.

az idő alatt ideiglenesen ki volt zárva a közösségből. Szigorú szabályok írták elő, hogy nem volt szabad megsértenie és kioktatnia a szerzetest. Ezek tudatában szembesülhetünk azzal a tényállással, miszerint a buddhista szerzetesnőket semmiféle előjog vagy kiváltság nem illette meg. Teljes mértékben alá voltak rendelve szerzeteseiknek, akik pedig életüket irányították.²⁶

2. 1. 3 A baziliták

Nagy Szent Vazul, más néven Baszileiosz megalapította azt a regulát, amely egyrészt szigorúsága ellenére is mértéktartó, másrészt viszont azért jelentős, mert beleépítette a szerzetességet az egyház szervezetébe. Mindez ott mutatkozik meg, hogy minden egyes kolostorban előírta a papok szükségszerű jelenlétét, ugyanakkor kolostorait egyházi felügyelet alá helyezte, mivel ezek a tényezők segítették elő az embernek azt, hogy kellőképpen megismerjék hitüket. Szerinte az aszkézis célját leghatásosabban úgy éri el, ha az egész ember megszentelésében jelen van a kettős szeretet, mégpedig az Isten- és az emberszeretet. Ezáltal figyelhető meg a kolostorokban az istentisztelet mellett a felebaráti szeretet gyakorlása, amely később széleskörű karitatív tevékenységekben is megmutatkozott. Maga a regula alapítója, Baszileiosz is jelentős példát mutatott, mikor bekapcsolódott a betegápolásba és a szegények ellátására is időt szentelt.

Kolostoraiban nagy teret szentelt a közös imának, munkának, étkezésnek és az üdülésnek is. Előírt különböző feltételeket, mint például azt, hogy a szerzeteseknek a pirkadatot megelőzve kellett felkelniük, hogy imádkozzanak, nehogy véletlenül a nap az ágyban találja őket. Továbbá a regula megkövetelte a rend tagjaitól a szegénységet, viszont kimondta, hogy a vagyont nem kell rossz néven venniük, tekintsenek rá úgy, mint Isten tulajdonára, hiszen a kolostorban minden az Úré. Újításnak számított az is, hogy a kolostor nemcsak a szerzetesek otthonát jelentette, hanem befogadhatott árvákat és gyerekeket is. A gyermekeknek felnőtté válásuk után nem volt kötelező beállniuk szerzetesnek, szabad akaratukból kifolyólag elhagyhatták a kolostort.

Bazileiosz sokoldalú tevékenysége és törekvése nagy népszerűsége tett szert, és elterjedt Palesztinában, Örményországban és Konstantinápolyban is, ahol az 5. században alapított Sztudion kolostor szellemi központtá vált. A 7. század végén ennek a híres kolostornak a vezetője lett Szent Theodórosz. Később az ő szellemében indultak a szerzetesek – így Cirill és Metód is – a szláv népek megtérítésére.

²⁶ KOWALSKI, 1975, 36-41. o.

Baszileiosz szabályai szerint nemcsak a keleti, ortodox, hanem a nyugati, katolikus egyházban is éltek baziliták. Magyarországon a 13. századig számos görög szertartású kolostor maradt meg. Közülük nevezetes a marosvári, oroszlámosi, veszprémvölgyi és a tihanyi kolostor.²⁷

2. 2 A nyugati szerzetesség kialakulása

A keleti szerzetesség nyomai a 4. századtól kezdve a nyugati területeken is megmutatkoztak. Az aszkéta életmód iránti érdeklődést növelték azok az írárok, feljegyzések, amik a remeték, szerzetesek életét és cselekedeteit mutatta be. A népszerűsítéshez nagyrészt hozzájárultak a szentföldi zarándoklatok is, melynek résztvevői közvetlen tapasztalatokra tehetek szert az aszkéták önmegtagadó életéről. Az első kolostorok Itáliában, Észak – Afrikában és Galliában keletkeztek, a legnagyobb számban pedig Írországból.

Először a nők lelkesedtek az aszkéta életmód iránt, majd példájukat csakhamar a férfiak is követték. Szent Ágoston²⁸ a 4. század végén a női zárdák mellett több férfikolostorra is bukkant Rómában. Nevéhez köthető Észak- Afrikában a szerzetesség szélesebb körben történő terjesztése, Hippó városában szerzetesházat is létrehozott. Szent Ágostonról tudni kell, hogy szigorú álláspontot hirdetett, de mégis emberségesen. Ugyanis szerzeteseitől megkövetelte az önmegtagadó életmódot, viszont elutasította a túlzó aszkézist. A közösségből kizárta a magántulajdont, de azt sem szerette volna, ha a rend tagjai éhen maradnak. Az önként vállalt szegénységnek több célja volt. Elsősorban, hogy az ember eljusson a boldogság és a dicsőség világába, továbbá alkalmat adott a szerzeteseknek arra, hogy segítsenek a szegényeken, betegeken és a rászorulókon. Ez a karitatív tevékenység, illetve anyagi támogatás az egyházi jövedelmekből adódott.

Milánóban Szent Ambrus²⁹ volt az, aki kolostort alapított. A szerzetesi intézmény az 5. századra érte el csúcspontját Itáliában és a környező szigeteken. Aki Galliában meghonosította a szerzetesi intézményt, nem volt más, mint Tours- i Szent Márton.³⁰ A

27 GECSE, 1995, 43-49. o.

28 A teológusok védőszentje. Hippói püspök, egyházatya, filozófus. Az egyik legnagyobb keresztény gondolkodó volt, aki mintegy harmincöt éven keresztül írásaiban és prédikációiban küzdött az eretnesség összes formája ellen. (Lásd: DOBELL, 2006, 36. o.)

29 A méhészek, a szónokok és a ludak védőszentje. Püspök, egyházi író, költő, ügyvéd. Az egyház egyik legnagyobb szeretetnek örvendő püspöke volt, aki óriási befolyást gyakorolt a nyugati kereszténység történetére. Himnuszokat komponált, beszédeire jellemző a szüzesség erényének a magasztalása. (Lásd: DOBELL, 2006, 32. o.)

30 A koldusok és Franciaország védőszentje. Először a római lovasságnál katonáskodott, majd életmódot változtatott, és beállt szerzetesnek. Megalapította Poitiers-ben az első kolostort. Ezt követően felkérték, hogy

nyugati szerzetesség további fejlődésére a legnagyobb hatást Joannes Cassianus gyakorolta. A szerzetesek életének tanulmányozásával csaknem 10 évig foglalkozott, majd Massiliába (a mai Marseille) városa mellett egy női és egy férfi kolostort építtetett. Cassianus fontos tényezőnek tartotta a fiatal szerzetesek próbatételét és nevelését. A tanítás lényege abban rejlett, hogy nemcsak el kell hagyniuk mindent, amivel eddig rendelkeztek, hanem elengedhetetlenül Krisztus szegénységét kellett hirdetniük és példázniuk. A mesterek arra is figyeltek, hogy a legtökéletesebb formában juttassák el tanítványaikat a csúcspontra, saját akaratak legyőzésére. Miután sikeresen befejeződött a képzés, megkezdődhetett a szerzetesi élet, amelyet többek közt az imádság és a munka töltött ki. A szerzetesek mindennapjait többnyire a magány jellemezte, saját cellájukban voltak elzárva, ott éltek és dolgoztak, csak az étkezés során gyűltek össze.

Írorszában a szerzetesség kialakulása Szent Patrik³¹ nevéhez fűződött. Jellemzője a rendkívüli szigor volt. A szerzeteseknek egész évben kötelezően be kellett tartaniuk a böjtöt, húst csak kivételes alkalmakkor ehetek. Sokszor még télen is mezítláb jártak, azon kívül még az alvás is korlátozva volt. Aki a szabályok ellen vétett, az kemény büntetést kapott. Ebből kifolyólag megtudhatjuk, hogy az engedelmesség és a fegyelem alapfeltételnek bizonyult. Kötelezettségnek számított a kéziratok másolása és tanulása is. Ennek hatására a kolostorok tudományos intézménnyé alakultak. Nemcsak az egyházi, hanem a világi tudományokkal is foglalkoztak. A nagyobb kolostorok mellett pedig kiváló iskolák szerveződtek. Végül sikeres missziós tevékenységeiknek köszönhetően több helyen hirdették az igét.³²

2. 2. 1 Szent Benedek regulája

A szerzetes rendtagok között akadtak olyanok, akik figyelmen kívül hagyva a regula bizonyos részeit, számos kellemetlenséget okoztak rendjüknek. Ezen kóborló és konfliktusokat okozó szerzetesek ellen új regulára volt szükség, mégpedig olyanra, amely határozott és szigorított törvényeivel volt képes elhárítani a botrányokat, illetve a

fogadja el a tours-i püspöki hivatal. Továbbra is szerzetes módjára élt: prédikált, gyógyított, pogányokat térített meg. (Lásd: DOBELL, 2006, 30. o.)

31 Írország védőszentje, az írek apostola, továbbá latin nyelvű vallásos művek szerzője. A legenda szerint számos csodát vitt végbe: ezek közül a leghíresebb, mikor kiüzte Írországból a kígyókat. (Lásd: DOBELL, 2006, 40. o.)

32 GECSE, 1995, 51-55. o.

visszaéléseket. Ezt a rendszabályt Nursiai Szent Benedek³³ alapította meg, ezáltal létrehozta a bencés rendet.

Szent Benedek Rómában kezdte tanulmányait, amit később megszakított, majd Rómától északnyugatra fekvő város mellett Subiaco-ban remetéskedett. Itt sokan felkeresték őt, akik az ő tanítását és támogatását megszerezve szerették volna elérni a megnyugvás és megtisztulás világát. Ezek számára 12 kolostort építtetett, amelyek irányítását saját maga végezte. Azonban akadt egy kis probléma, ami nagy változást okozott a jövőre nézve. Ugyanis a virágzásnak indult kolostorok felkeltették a szomszédos templom papjának a haragját, így Szent Benedek távozásra kényszerült. Elhagyta Subiacót és tanítványaival együtt Monte Cassinó³⁴ felé vette az irányt. Itt nyugodt körülmények közt lehetősége adódott megteremtenie a számára legalkalmasabb kolostort, amelyben akadály nélkül kialakíthatta a legmegfelelőbb életformát. Kolostorai a saját elképzelése szerint készültek el, építői pedig az ő szerzetesei voltak. A közösség teljes mértékben el volt zárva a külvilágtól. A kolostor falain belül nemcsak hálótermek és a közösségi helyiségek voltak, hanem műhelyek, malom és raktárak is. Mindez azért történt, hogy a rendtagok még munkavégzés céljából se kényszerüljenek a kolostor falainak elhagyására. Egyszóval aprólékosan szabályozta és figyelte a kolostor életének mindennapjait, megszabta a közösségének szervezetét. Élete vége felé pedig gyakorlati tapasztalatait összegyűjtve megalkotta a „Regulát” azt a törvénykönyvet, amelynek összes előírásait egytől-egyig minden szerzetesnek kivétel nélkül meg kellett tartania. A Regula fő feladata, hogy a kolostor élére állítja az apátot, mint Krisztus helyettesét, mivel ő a szerzetes közösség atyja, legfőbb irányítója. Az apátban, mesterben tudatosulni kellett, hogy valójában ki is ő, milyen szerepet tölt be, tudja meg, hogy ő az a kiválasztott, akire többet bíztak, ezáltal többet is várnak el tőle. Legyen tisztába azzal a feladattal, amelyre rábízták. Hogy mi is volt valójában ez a feladat? A lelkeknek a jó és tiszta útra való terelése.

Az, hogy ki milyen funkciót töltött be a szerzetesi intézményen belül, meghatározta az egyén életét, viselkedését és helyét a kolostorban. A hierarchia csúcsát az apát foglalta el, ő került a kolostor élére. Helyettese a prépost, segítői pedig a dékánok, akik a szerzetesek kisebb csoportjainak a vezetőiből kerültek ki. Ezen kívül fontos szerepet töltött be a házgondnok, akinek elsősorban a gazdasági ügyeket kellett ellátnia, majd odafigyelt a betegekre, gyerekekre, vendégekre és a szegényekre is. Külön figyelmet

33 Az iskolás gyerekek és Európa védőszentje. Ő volt a nyugati szerzetesség alapítója, továbbá az európai szellemiség alakítója. (Lásd: DOBELL, 2006, 43. o.)

34 Meghatározó hely volt Szent Benedek életében, mivel itt alkotta meg reguláit, amelynek alapja a mértékletesség, a szívéllyesség és a tisztelet. Ezek a szabályok az egész nyugati keresztény világban a szerzetesi élet alapjául szolgáltak. (Lásd: DOBELL, 2006, 43. o.)

szentel a regula a novíciusok mesterére, akinek az a feladata, hogy bevezesse az újoncokat a szerzetesi életbe. Ez a folyamat nem volt egyszerű, mivel a jelentkezőket nem volt szabad egykönnyen beengedni a kolostorba. Mindez azért történt, mert meg kellett győződni arról, hogy nyilvánvaló-e az érdeklődő állhatatossága. Az első pár napban vendégként kezelték őket, azután kaptak helyet a novíciusok szobájában. A további lépések a regula megismeréséhez vezettek, ezen belül meg kellett ismerni a szerzetesi élet nehézségeit, majd meg kellett győződniük arról, hogy az újonc elhatározása valóban őszinte. A próbatétel elvégzése után az a növendék ünnepélyes fogadalmat tett, ezzel vált teljes jogú szerzetessé.

A fogadalomban meg kell ígérnie, hogy élete végéig szolgálja a rendet, betartva a regula előírásait.³⁵ A szerzetes senkitől sem fogadhatott el ajándékot, még szüleitől sem. Egyetlen módja volt, ha az apátjától engedélyt kapott rá. A rendszabály továbbá előírta, hogy a testvéreknek megfelelően kell öltözniük. Legyen egy gyapjas, téli felsőruhájuk és egy lazább nyári. Ami az alvást illeti, közös hálótermekben laktak, külön ágyakban háltak. Volt azonban egy külön helység, ami a betegek ellátására szolgált, mivel azoknak betegségük ideje alatt kötelező volt külön tartózkodniuk, nehogy megfertőzzék a többieket.

Voltak olyan szabályok, amelyek kimondottan az étkezéssel kapcsolatos előírásokat tárgyalták. A kolostorok lakói a böjti időn kívül naponta kétszer étkezhettek, a böjt ideje alatt pedig egyszer. Minden étkezésnél kötelező volt a főtt étel fogyasztása, amit a friss gyümölcsök és zöldségek egészítettek ki. Húst azonban egyáltalán nem ehettek, kivételt jelentettek a betegek. Ami az ivást illette, a bor engedélyezve volt, de csak 3dl. Továbbá étkezés közben nem beszélgethettek egymással.

Az egész napjukat az imádkozás kötötte össze. Éjszaka, virradatkor, napközben és este közösen összegyűltek, hogy mély tisztelettel elmerüljenek hitükben. Ilyenkor kötelező volt a szigorú csönd betartása, aki ezt mégis megszegte, súlyos büntetésben részesült. Az ima mellett fontos volt mind a testi, mind a szellemi munka³⁶ végzése.

A regula említést tett a gyermekek helyzetéről is. Ugyanis voltak olyan kiskorú fiúk, akiket szülei elhagytak, hogy felajánlják őket Istennek. Rájuk nem vonatkoztak a regula szigorú szabályai. A rend testvéreinek kellő figyelmet kellett tanúsítani a gyerekek iránt. A

35 Szent Benedek regulájának tanulmányozása során megtudhatjuk, hogy mennyire fontos volt a tulajdonról való lemondás is. Ugyanis tilos volt bármely szerzetesnek bármit is sajátjaként bírn. Se könyvet, se írotáblát, se írövesszőt. (Lásd: GECSE, 1995, 58. o.)

36 Itt főleg különböző tanulmányok olvasására kell gondolnunk. A negyvennapi böjt ideje alatt kötelező volt, hogy minden szerzetes kapjon egy könyvet, amit a megadott időben kellett elolvasnia. (Lásd: GECSE, 1995, 60. o.)

kolostorban nevelkedett gyerekek felnőtté válásukkor minden próbatétel nélkül szerzetessé váltak.

Az egyik legfontosabb szempont a regula történetében a szabályok ellen vétők elleni fellépés. A büntetések igen megfontolt koncepciójára volt szükség, mégpedig azért, hogy a szerzetesben a regula tanulmányozása során félelmet keltsen. Az enyhébb büntetések során a rend tagja az asztalközösségből volt kizárva. Egy fokkal komolyabb volt, mikor már az imateremből és a zsolozsmázásból is kiközösítették. Ha ez sem használt, akkor jött a testi fenyítés, végső esetben pedig a rendből való teljes jogú kizárás.

Szent Benedek regulája nem követelt a szerzetesektől hősies áldozatokat. Ő egyszerűen azt szerette volna elérni, hogy akik az általa előírt rendszabályok szerint élnek, azok jussanak el az örök üdvösség országába. Keresztény életprogramot biztosított, Krisztus követésére szólította fel a szerzetest. Ezek a testvérek többek közt azért engedelmeskedtek, mert életük végéig bennük volt az a tudat, ami legfőbb motivációjukként segített az útjukon. Ez nem volt más, mint az a tény, hogy Krisztus is engedelmes volt haláláig. A szerzetes azért szolgálja a társát, azért fogadja be az idegeneket, azért segít a bajbajutottakon, mert bennük Krisztust látja. Ez volt az oka annak, hogy a bencés életeszmény a nyugati keresztény világ alapjául szolgált.³⁷

2. 2. 2 A bencések

A bencés rend kibontakoztatásában Nagy Szent Gergely pápa játszotta a legnagyobb szerepet, mégpedig azáltal, hogy megírta és népszerűsítette Szent Benedek életrajzát. Missziós feladatokkal látta el a szerzeteseket, és újjátásként szolgált, hogy a misszióba induló testvéreket pappá szentelte, ezáltal a bencés rend papi és lelkipásztori jellegűvé vált. A hittérítés sikerrel járt. Először az angol lakosság formálódott kereszténnyé, majd később jelentős változásokra figyelhettünk fel a germán és a frank népek között is. Ez alapján bátran kijelenthetjük, hogy Európa elsősorban a bencés szerzetesek missziós tevékenységeiknek köszönhetően vált kereszténnyé.

Szent Benedek szerzetesei nemcsak a kereszténység terjesztésében játszottak nagy szerepet, hanem a kultúra fejlődésében is. Már az angolszászok körében a kolostorok mellett nyilvános iskolákat nyitottak, amellet fejlesztették és egyben terjesztették a különböző iparágakat, művelték a tudományokat, könyvtáraikban pedig alázatos szorgalommal másolták az ókori irodalom remekműveit. A bencés rendnél alapfeltételnek

³⁷ GECSE, 1995, 56-61. o.

számított, hogy minden kolostor rendelkezzen könyvtárral. Már az alapításkor volt egy alapkönyvtár, amelynek állománya a szerzetesek másolása révén folyamatosan bővült. Elsősorban a liturgikus könyveket, a szentatyák írásait másolták, de szenteltek időt a klasszikus művek, illetve az iskolás könyvek írására is. Ily módon az egyes kolostorok több száz kódexre is szert tehetek. A formás betűkkel írt, művészi díszítéssel ellátott kódexeket általában bőrbe kötötték.

A bencések a kódexmásoláson kívül foglalkoztak a liturgiával és az egyházi énekekkel is. Nemcsak elterjesztették a római egyházi énekeket, hanem a zeneelmélet tanulmányozására is nagy hangsúlyt fektettek. Ezen kívül szociális és karitatív téren is jelentős eredményeket értek el, mivel befogadták a zarándokokat és az utasokat, ráadásul a betegekről is gondoskodtak. Jelentősége abban rejlett, hogy ebben a korban nem voltak vendégfogadók, szegényházak és kórházak sem.

A kolostor lakói kezdetektől fogva önellátásra rendezkedtek be, ezért tartja a regula olyan fontosnak a fizikai munka szerepét. Miután a szerzetesek lelkipásztori és kulturális szerepet kaptak, két külön csoport kezdett kialakulni köztük. Az elsőbe a szellemi munkát végző papok, míg a másodikba a fizikai munkát végző laikusok kerültek. Az utóbbiak elsősorban a kolostori birtokok földjeinek megművelésével töltötték idejüket. Ezen kívül jellemző volt, hogy erdőket irtottak, folyókat szabályoztak, hogy egyre nagyobb területek jussanak a kezeik közé. Ezeken a területeken virágzó gazdaságot alakítottak ki, meghonosították a szőlő-, gyümölcs- és zöldségtermesztést, továbbá halastavakat és méhészeteket létesítettek. Egyszóval elmondhatjuk, hogy a bencés testvérek gyors virágzásnak indultak, amit elsősorban hatalmas birtokaiknak köszönhetnek.³⁸ Ez a fajta meggazdagodás a szerzetesség elvilágiasodásához vezetett. A folyamatot elősegítette az a tény, hogy a királyok az általuk megajándékozott kolostorokat részben sajátjuknak tekintették, majd kezdtek beleavatkozni annak belső életébe is. Ennek a problémának az orvoslására számos kísérlet történt, amelyek többnyire hatástalannak bizonyultak. Ami viszont reményként szolgált, az nem volt más, mint a burgundiai Cluny kolostorból a 10. században megindult reformmozgalom.³⁹

38 Ebben az esetben felmerülhet bennünk a gondolat, hogy melyik forma jobb. Ha a szerzetesi intézmény nagy hatalomra tesz szert, vagy ha visszahúzódottan, szerény életmódot képvisel. Egyik sem, mivel minél szegényebb és egyszerűbb az adott intézmény, annál nagyobb a valószínűsége, hogy a gazdagok szívesebben halmozzák el azt pénzzel, földekkkel. Mindezt azért, hogy megnyugtassák lelkiismeretüket. A probléma másik oldalát elemezve rádőbbszünk arra, hogy a meggazdagodás sem jó, mert fellazítja a kolostorban a rendi fegyelmet és enyhíti a regula szabályait. (Lásd: JONES, 2005, 106-108. o.)

39 GECSE, 1995, 63-67. o.

2. 2. 2. 1 A Cluny reform

A Cluny kolostor kivételesnek számított, ugyanis nem a világi urak és a püspökök irányították, hanem a pápai hatalomnak volt alárendelve. Ez a felvetés tette lehetővé a kolostor számára minden idegen ellenőrzéstől mentes, szabad fejlődést. Clunyben elhatározták, hogy visszatérnek a Szent Benedek által kihirdetett regulákhoz. Az a tény, hogy a szerzetesek minden idegen hatalomtól elzárva teljes önállóságra tettek szert, lehetőséget nyújtott számukra, hogy saját maguk alakíthassák ki rendi életüket. Cluny kimagasló példát mutatott a többi kolostor számára, amelyek szintén törekedtek arra, hogy megszüntessék a világi hatalmasságok beavatkozásait. Ezt a reformot bevezették számos francia kolostorban, később pedig egész Európa területén elterjedt. Cluny kivételes vezetőinek köszönhetően vált olyan gazdasági és politikai hatalommá, amelyet sem a pápák, sem pedig a császárok nem hagyhattak figyelmen kívül. A Cluny „rend” legkiválóbb vezetője Odilo apát volt. Az ő kormányzása alatt érte el a reform virágzásának tetőfokát. Odilohoz nemcsak azok a kolostorok tartoztak, akik elfogadták az újítást, hanem a rendházakban élő összes szerzetes is. Ez a tény jelentette elsősorban a szerzetesség centralizálását. Továbbá elmondható, hogy az apát nem avatkozott bele a császár és a pápa örökös vitáiba, mégpedig azért, mert ezzel könnyen elveszíthették volna önállóságukat. A Cluny reform elsősorban a szerzetesi fegyelem kérdéseire összpontosított. A hangsúly a regula azon részeire vonatkozott, amelyek nagy jelentőséggel bírtak, nevezetesen „Isten szolgálatára”.⁴⁰

A Clunyben épült templom a kolostori építészet legkiemelkedőbb alkotásának bizonyult. A kolostort háromszor építették át. Sajnos a templom és kolostori épületek nagy része megsemmisült. Jelenleg a keresztház van meg a kupolával, továbbá a szentély és egy nyugati torony. A bazilika monumentalitását a szerkezeti felépítése bizonyítja: a templom öthajós volt, keleten a sugarasan elhelyezett kápolnák nyíltak, nyugati végéhez pedig az előcsarnok csatlakozott. Nyugat-Európában itt alkalmazták elsőként a csúcsíves-formát. A nyugati kereszthajó két végén hatalmas tornyok díszítették a bazilikát. A későbbiekben két nyugati torony is épült, amelyeknek harmonikusan elrendezett formái lélegzetelállítóak voltak. A templom belsejét közel ötszáz oszlopfő díszítette. Ezek a méretek arról tanúskodtak, hogy a közösségeknek hatalmas épületre volt szükségük. A novíciusoknak⁴¹ külön kerengőjük volt, lakóépületekkel kiegészítve, a szerzeteseké az apátsági templom

40 KOWALSKI, 1975, 179-182. o.

41 Szerzetes papnövendék, újonc, tanuló, kinek próbaideje, a noviciatus legalább egy évig tartott. (Lásd: BÉK-CSIFFÁRY, 2003, 307. o.)

déli részéhez kapcsolódott. Ez minősült a szerzetesi tevékenység központjának. Körülöttük helyezkedtek el a lakóépületek és tanácskozóhelyek: a káptalanterem, a refektórium,⁴² a hálóterem és a könyvtár. Továbbá külön épületek voltak a betegek és a vendégek számára is.⁴³

2. 2. 2. 2 A bencések Magyarországon

Magyarországon elsősorban Szent Gellért volt az, aki a bencések történetében kiemelkedő szerepet töltött be. A velencei bencés kolostorból az esztergomi király udvarába került, ahol Szent Imre nevelését irányította. Ezek után a Bakonyban remetéskedett, majd püspökként a Tisza-Maros vidékén élő magyarok hitéletének fejlesztésén fáradozott.

Ami a kolostorokat illeti, az első bencés kolostor Pannonhalmán épült, amelyet Szent István tovább alakított, majd gazdag adományokkal és kiváltságokkal látta el. Szent Istvánnak köszönhető továbbá a pécsváradi, zalavári, zoborhegyi és a marosvári apátság létrehozása is. Minden kolostor mellett működött egy oktatási intézmény, amely legfőbb feladata a szerzetesek képzésében rejlett. Közülük említést érdemel a kimagasló pannonhalmi iskola, ahol többek közt Anonymus is tanult, majd tanított. A pannonhalmi monostor a 11. század végén nyolcvan kódexszel rendelkezett, amelyek főleg teológiai írásokat tartalmaztak, de helyet kapott benne néhány klasszikus szerzőnek a műve is. A bencések nemcsak másolással foglalkoztak, hanem írtak saját szerzeményeket is, amelyek közül sajnos csak egy maradt fenn.⁴⁴ Az első legendák is a bencések kezükből kerültek ki.⁴⁵ Magyarországon is különös figyelmet fordítottak a karitatív tevékenységekre, mivel ez a szerzetesség életeszemjének egyik alapja volt. Az egyes apátságokhoz különböző kórházak kapcsolódtak. Itt kellő ellátásban részesültek a rászoruló, a betegek pedig ápolást nyerhettek. Különleges módon a szerzetesek orvoslással is foglalkoztak, általában természetes gyógymódokat alkalmazva. Ezeknek a tevékenységeknek anyagi alapjait királyok és egyes nemzetségek szolgáltatták. A virágzásnak induló bencés apátságok a 12. század második felétől szintén hanyatlásnak indultak. Az ok pedig ugyanaz volt mint

42 Rendházak ebédlője. (Lásd: BÉK-CSIFFÁRY, 2003, 362. o.)

43 ZARNECKI, 1986, 57-62. o.

44 A mű a Dániel könyvében szereplő három, tüzes kemencébe vetett ifjú halálénekének a magyarázata, amely a teológia minden fontos kérdését érinti. (Lásd: GECSE, 1995, 72. o.)

45 Zoerard András és Benedek legendája, 1046 körül; Szent István Nagyobb Legendája, 1080 körül; Szent István Kisebb Legendája, 1095; De a bencések érdeme a történetírás érdeme is-Anonymus, Gesta Hungarorum=Magyarok Története, 1150 körül. (Lásd: GECSE, 1995, 72. o.)

Európa más területén, az apátságok több mint fele világi, azaz nem szerzetes apátok igazgatása alá került.

2. 2. 3 A ciszterciek

A ciszterci rend tulajdonképpeni alapítója Szent Bernát⁴⁶ volt, a rend neki köszönhette gyors fejlődését. 1112-ben lépett be mintegy harminc társával a Citeaux-i monostorba, ahol hamar elnyerte az apát bizalmát, aki három év múlva felkérte őt, hogy új monostort alapítson a Keserőség völgyében. Erről a helyről az a hír járta, hogy rablók uralták, s ezáltal mindenki rettegett tőle. Ő viszont nem hátrált meg, irányítása alá vette a helyet, majd elnevezte a Világosság Völgyének, azaz „Clairvaux”-nak.⁴⁷

A rend tagjait fehér szerzeteseknek nevezték, többek közt azért, mert ez volt Szűz Mária színe, akinek a ciszterciek különös tisztelettel adóztak. A szerzetesek apátja volt az a személy, aki kötelességet tartozott a kolostorok látogatására és felügyeletére. Céljai közt szerepelt elsősorban, hogy távol tartsa testvéreit a gazdagság és a hatalom világától. Maguk az apátságok a városoktól és a falvaktól távol épültek, nehogy valamilyen külső tényező rossz hatással legyen az intézményre. A szerzetesek és a laikus testvérek maguk művelték földjeiket. Ez a folyamat visszatérést jelentett a Szent Benedek-i eszményhez. Ami mindenképp fontos tényezőnek bizonyult a fehér szerzetesek életében az volt, hogy ők lerövidítették és leegyszerűsítették a liturgiát, ezáltal több időt biztosítva maguknak a földeken és a műhelyekben végzett munkára. Ez a tény azt eredményezte, hogy egész Európában az agrárfejlődés úttörőivé váltak. A szegénység és az egyszerűség lassan kezdett homályba merülni, hiszen a földművelés rendkívül jövedelmezővé vált a laikus testvérek olcsó munkájának köszönhetően. Akadtak azonban olyan emberek, akik törekedtek a rend megformálására, de nem jártak nagy sikerrel. Ahogy növekedett a rend gazdasága, úgy a világi uralkodók egyre gyakrabban alkalmazták azt a kinevezési rendszert, melyben a jövedelmek olyan püspökök, illetve világi előkelőségek kezébe kerültek, akik nem tartoztak az apátsághoz, és nem látták el az apát feladatait. Tehát elérkezett a hanyatlás időszaka, majd a reformáció több országban is véget vetett a rend működésének. Sok esetben viszont visszatértek a fehér szerzetesek a korábbi apátságaikba, és újraszervezték közösségeiket.⁴⁸

46 A tettek embere, bejárta egész Európát, harcolt az eretnokség ellen, megindította a második keresztes hadjáratot. Ugyanakkor reformer, kritikus, rendalapító és író volt. Egyszóval a középkor egyik kimagasló polihisztorja. (Lásd: ZARNECKI, 1986, 70. o.)

47 BIRNSTEIN, GUSTCHERA, KÖRNER, LUDWIG, MAIER, RUH, SCHMIDT, THIERFELDER, 1997, 147. o.

48 ZARNECKI, 1986, 67-69. o.

2. 2. 3. 1 A ciszterciek kolostorai

A ciszterciek szabályzata kitiltotta templomaikból a festményeket, a szobrokat, a ragyogó színeket, a nemesfémeket, és a finom kelméket. Szent Bernát előírta azt is, hogy a feszületek fából készüljenek, a kelyheket pedig ezüstből kellett előállítani, nem aranyból. Ezen kívül fontos volt az is, hogy a miseruha ne legyen díszes, az egyszerűség példáját kellett követni. Később betiltották a kőből készült harangtornyok építését is. Mindennek az volt a célja, hogy visszatérjenek ahhoz az egyszerű és szolid szerzetesi élethez, amit Szent Benedek követett. Szent Bernát viszont nem érte be ennyivel, arra törekedett, hogy az összes szerzetesrend az ő általa kinyilvánított cisztercita szabályok szerint cselekedjen. Volt rá példa, hogy hevesen támadta a bencés kolostorok művészi díszítéseit. A problémát nem a műalkotásokban látta, hanem abban, hogy hol alkalmazzák azokat. Ugyanis a nem kolostori templomban nem ellenezte a szobrok, képek és egyéb díszítések alkalmazását, mivel a világi papok a nép áhítatát nem lelki, hanem testi díszekkel próbálták kompenzálni. A kolostori templomokban viszont teljesen más volt a helyzet. Ott a pazarló kiegészítések nem imádságra ösztönözték az odaérkezőket, hanem a hiúságot vették célba, amely többek közt bőkezű adakozást eredményezett.

A ciszterci templomok alaprajzát kezdettől fogva az egyszerű, szolid és visszafogott formák alkották. Egyhangú román kori jellegzetességeket kivételesen csak a ciszterci templomoknál figyelhetünk meg. A kolostorok egyedisége az egyenes záródású szentélyekben és a kereszthajó mindkét végén egy vagy több négyszögletes kápolnájában rejlett.⁴⁹

A rendtagok nemcsak az építészet területén végeztek alapos munkát, hanem egész életüket a precizitás szelleme kísérte. Ebből kifolyólag elmondhatjuk, hogy a fehér szerzetesek rendje lett a leginkább központosított szervezet az összes szerzetesrend közül. Mindennek középpontjában a konformizmus állt, ugyanis Bernát egységesen figyelte a rend testvéreinek mozzanatait. Így vált a cisztercita rend Európa legbefolyásosabb apátságává.⁵⁰

49 ZARNECKI, 1986, 70-72. o.

50 JONES, 2005, 113-117. o.

2. 2. 3. 2 A ciszterciák Magyarországon

Az első ciszterci szerzetesek II. Géza⁵¹ királyunk hívására érkeztek az országba. A Tolna megyei Bátaszék közelében, Cikádoron telepedtek le, mégpedig 1142-ben. Később III. Béla⁵² karolta fel a rend testvéreit, öt monostort alapítva nekik. Az egyik a Bakony belsejében, Zircen létesült, amelynek első telepesei Clairvaux-ból érkeztek. A Pilis településen is található cisztercita monostor, illetve az innét kirajzó szerzetesek alapítottak többek közt monostort Bélapátfalván 1232-ben, melynek temploma ma is megtekinthető. Az építkezést a tatárjárás megszakította, a mongolok elvonulását követően a hajó boltozata és pillérei már kora gótikus stílusban épültek tovább.⁵³

2. 2. 4 Ágoston-rendű kanonokok kisebb kongregációi

A 11. századtól kezdve egyre több olyan szerzetesi csoport alakult, akik már nem Szent Benedek reguláit, hanem Szent Ágoston életszabályai szerint próbálták érvényesülni. Ágoston pappá szentelése után Hippóban papi közösséget állított fel, amelyet többek közt püspökként is fenntartott. Együtt élt és étkezett papjaival, akiknek kötelező volt, hogy lemondjanak saját tulajdonukról, ezáltal értékeik közössé váltak. Életük középpontját nem az aszkézis töltötte ki, hanem céljuk elsősorban az evangéliumi eszme megvalósításában és terjesztésében rejlett. Ebből kiderült, hogy a közösségi élet összefonódott a lelkipásztori tevékenységgel. Szent Ágoston kezdeményezése számos követőre talált, elsősorban Észak-Afrikában, majd Nyugat-Európába is áttért. Ám az igehirdetésnek nem volt egyszerű és sima útja, ugyanis az észak-afrikai kereszténység az iszlámnak hódolt, Európában pedig a bencések váltak egyeduralmukká. Szent Chrodegang metzi püspök volt az a személy, aki reményként villant fel, ugyanis ő volt az első, aki Szent Ágoston szellemében irányította papjainak az életét. Kezdetben ezek a papok világiak voltak, nem szerzetesek, amelyeknek egy részük a 11. század végén hajlott a szerzetesi intézmény felé. Így jött létre az Ágoston-

51 Árpád-házi magyar király 1141. február 16-tól haláláig. II. (Vak) Béla és Ilona szerb hercegnő fia. Rómában többek közt azért nehezteltek rá, mert kezét emelt az egyházi jövedelmekre, és pápai jóváhagyás nélkül nevezett ki egyházfőket. A ciszterciákon kívül a johanniták is az ő uralkodása alatt települtek be az országba. (Lásd: PÁLINKÁS, 102-103. o.)

52 Árpád-házi király 1172 tavaszától egészen haláláig. Legismertebb középkori uralkodónk egyike. (Lásd: PÁLINKÁS, 43. o.)

53 BIRNSTEIN, GUSTCHERA, KÖRNER, LUDWIG, MAIER, RUH, SCHMIDT, THIERFELDER, 1997, 147. o.

rendű kanonokok⁵⁴ szervezete, amely különböző kongregációkba⁵⁵ csoportosult. Ezek közül elsőként a 11. században létrejött lateráni kanonokok rendjét érdemes megemlíteni, amely az egész keresztény nyugaton elterjedt. Magyarországra is eljutott, mégpedig Máriaalvára, mégpedig a 13. században. Itt hat kolostort sikerült létesíteni. A következő csoportot a Szent Viktorról elnevezett kanonoki kongregáció alkotta. Champeaux-i Vilmos filozófiatanár alapította a párizsi Szent Viktor kolostorban. Ez elsősorban filozófiai és teológiai tudományok műhelyévé vált. Ezt követte a nevezetes bernáthegyi kanonokok kongregációja, amely Menthoni Szent Bernát nevéhez fűződik. Érdekességként elmondható, hogy róla nevezték el az Alpokban a 2443, illetve 2153 méter magas Kis és Nagy Szent Bernátot, ahol kolostorokat és menedékhelyeket hoztak létre azzal a céllal, hogy segítségére legyen a hágókon átkelő utasoknak. Ezt a fajta új alapítást a pápák és a világi uralkodók már a kezdetektől támogatták, Szent Ágoston reguláját pedig a 13. században vették át. Ismerünk olyan Ágostonos közösségeket is, amelyek nem követtek semmilyen formát, hanem megőrizték önállóságukat. Ilyen többek közt a Szent Kereszt Rendje, amely 1211-ben jött létre, a második pedig a Csehországban keletkezett Vörös Csillagos Keresztesek Rendje, amely keletkezési ideje 1237.⁵⁶

2. 2. 5 A premontrei kanonokrend

A kanonokrendek általában reformokra épültek, mivel megalakulásuktól kezdve vesztítettek a buzgóságukból, és szükség volt újjátásra, amelyet ebben az esetben a reform jelentett. Ezeknek a törekvéseknek egyrésztől sikerült stabilizálni a rendi fegyelmet, másrésztől viszont új és önálló jellegű rendek keletkezéséhez vezettek. Ezek közül az egyik legjelentősebb a premontrei kanonokrend, amelyet Szent Norbert alapított. Szülei a papi pályán indították el, de Norbert inkább az előkelő ifjak léha életmódját folytatta. Ám váratlan fordulatként érte őt, mikor villám csapott le a közelében. Ez volt az a pillanat, ami gyökeresen megváltoztatta életét. Eldöntötte, hogy felhagy előző életmódjával, és Istent fogja szolgálni. Később vándorapostolként járta Franciaországot. Vándorlása közben árnyas völgybe jutott, amelyet a legenda szerint Isten mutatott neki, ezért Prémontrénak, azaz mutatott rétnek nevezte el. Ezen a helyen 1120-ban tizenhárom társával együtt indította el Szent Ágoston rendszabályai alapján a szerzetesi életet. Az új kezdeményezés

54 A káptalan tagja, amely a kanonokok testülete; eredetileg a kanonokok közös háztartásban, idővel zárt testületben, de a javadalomrészt önállóan használva, külön éltek. (Lásd: BÉK-CSIFFÁRY, 2003, 240-241. o.)

55 Egyesülés; különösen katolikus vallásos egyesületek neve. (Lásd: BÉK-CSIFFÁRY, 2003, 254. o.)

56 GECSE, 1995, 89-90. o.

nagyszámú érdeklődőt vonzott a rend köré, továbbá sok országban elterjedt. Erről tanúskodik az a tény is, hogy száz évvel az alapítás után ezernél több kolostorban tevékenykedtek Szent Norbert szerzetesei. A rend fő hivatásának a lelkipásztorkodás számított, ezért rendházaik főleg plébániákkal, lelkészekkel és missziós állomásokkal voltak kapcsolatosak. Ezen kívül fontosnak számított a laikus testvérek intézménye is, amelyet a házi és mezőgazdasági munkák végzésére szerveztek.

A kanonokrendnek létrejött egy női ága is, a premontrei női kanonokrend. Ez számított másodrendnek, míg az alapító létrehozta a harmadrendet is. Az utóbbi csoport tagjainak megengedett volt, hogy otthonukban, a családjukkal éljenek, viszont elengedhetetlennek bizonyult a premontrei kolostorral végzett bensőséges kapcsolatfelvétel, továbbá törekedniük kellett a keresztény tökéletességre. Ez a fajta újítás rendkívüli hatékonyságot eredményezett a rendnek, majd hozzájárult annak népszerűsödéséhez is. Ez a közkedveltség csupán két évszázadig tartott, mivel bekövetkeztek a regulán belüli módosítások. Egyre több enyhítést figyelhetünk meg a rend történetének során. Példaként említeném a böjtön való enyhítés, a hús fogyasztásának engedélyezése és a rendi gyűlések elhanyagolása. A reformtörekvések csak átmeneti javulásról tanúskodtak, majd néhány olyan kongregáció létrejöttéhez vezettek, amelyek az eredeti szigorúsághoz vezető utat hirdették. Mindez azonban nem akadályozta meg a rend általános fejlődését. A bomlást elsősorban a reformáció és a forradalom okozta. A 19. században azonban lassú fejlődéssel a premontrei kanonokrend új életre kelt.⁵⁷

2. 2. 5. 1 Premontreiek Magyarországon

A Szent Ágoston által kinyilvánított rendszabály szerint élő premontrei kanonokok már az alapító, Szent Norbert életében eljutottak Magyarország területére. Az első prépostságot⁵⁸ 1130-ban alapították, mégpedig Váradhegyfokon. IV. Béla⁵⁹ korában a prépostságok száma már közel félszázra növekedett. Csorna, Lelesz, Jászó, Ság és Turnóc monostorai sok éven keresztül hiteles helyként is működtek. A rend magyarországi működése a török hódoltság és a reformáció miatt azonban rövid időre megszakadt. A csornai prépostság 1802-ben állt helyre. Többen elvállalták a középiskolák és gimnáziumok vezetését is, például a jászói, a váradhegyfoki és a leleszi prépostság

⁵⁷ GECSE, 1995, 90-92. o.

⁵⁸ Bizonyos korlátozások között püspöki jelvényeket használó papi méltóságok szervezete; káptalanoknál az első kanonok a prépost vagy nagyprépost. (Lásd: BÉK-CSIFFÁRY, 2003, 346. o.)

⁵⁹ Árpád-házi király 1235. szeptember 21-től haláláig. Az egyik legjelentősebb uralkodónk, akit második honalapítónak is neveznek. (Lásd: PÁLINKÁS, 45.o.)

kanonokjai Kassán, Rozsnyón és Nagyváradon vezettek oktatási intézményeket. Említést érdemelnek többek közt a Premontrei Kanonokrend fehér ruhás kanonissza apácái. Őket a magyar nép a Boldogasszony leányainak nevezte. A rend férfi tagjaival egy időben, a 12. században telepedtek le az országban. Mindennapjaikat a szemlélődő, imádságos és munkás élet töltötte ki. Virágos- és gyümölcskertjeik országszerte ismertté váltak. Utolsó apátságuk Somlóvásárhelyen volt, amely a török hódításnak esett áldozatául.⁶⁰

2. 2. 6 Szent Ágoston remetéi

A 11. századtól kezdve számos olyan remeteség keletkezett, amelyeknek egy része egy adott rend regulája alapján önálló szerzetesi intézménnyé szerveződött. Azonban születtek olyan remete csoportok is, amelyek teljes önállóságot tanúsítottak, egymástól egészen függetlenül rendezkedtek be. Ők nem is tartották a kapcsolatot egymással és többek közt sajátos étrendet alakítottak ki saját maguk számára. A remeteségek létrehozói és tagjait elsősorban az őskeresztény életmód iránti lelkesedés vágya hajtotta, akik ezzel az első keresztényeket akarták utánozni. Ez a felfogás azonban konfliktust szült, ugyanis a remeték gyakran összetűzésekbe kerültek az egyházfőkkel, mivel nézeteik sok téren hasonlóságot mutattak azokkal az eretnekmozgalmakkal, amelyek éles bírálatot gyakoroltak a hatalmas és gazdag egyház fölött. Ebből kifolyólag válik érthetővé, hogy IV. Sándor pápa 1256-ban újjászervezte a közösségeket, mégpedig úgy, hogy Szent Ágoston szabályát fogadtatta el velük, s ezáltal egy szigorú rendbe zárta őket. Ezzel megalakult egy új típusú intézmény, amely tagjaitól megkövetelte a szigorú életmódot és a szegénységet, ugyanakkor kötelezővé tette a tagok számára lelkipásztori munkákat is. Az Ágoston-rendi remete közösség már a 13. században elterjedt egész Európában, és virágzásának idején a számuk elérte a harminc ezret.

A rendnek mégis sikerült megőriznie a remeteség jellegét. Ez főleg ott mutatkozott meg, hogy a rendtagok egymással nem társalogtak a közös üdülést kivéve. Egyszóval a kolostoron belül „félelmetes” csönd uralkodott. Hetenként egyszer úgynevezett bűnkáptalant tartottak, ahol megvallották a szabályok ellen elkövetett vétkeiket. A büntetéseket a kolostor előjárója, a prior szabta ki. A remeték sokszor alázatossági gyakorlatként koldulni is jártak. Rajtuk kívül a rendben laikus testvérekkel is találkozhattunk, akik a házkörüli munkákért voltak felelősek. A kolostor falain belül

60 BIRNSTEIN, GUSTCHERA, KÖRNER, LUDWIG, MAIER, RUH, SCHMIDT, THIERFELDER, 1997, 154. o.

számos tudományos munkák készültek, amelyeket a lelkipásztorkodás mellett végző papok írtak. Közülük sokan egyetemeken is tanítottak, akik a Szent Ágostont követő filozófiát sajátították el. Ezt a fajta álláspontot az 1287-ben ülésező rendi gyűlés a rend hivatalos tanának nyilvánította. A középkor végén azonban a rendi fegyelem meglazult, mivel a regula enyhítése ellen hirdetett reformmozgalmak csak mérsékelt eredményt hoztak.

Szent Ágoston női kolostorokat is szervezett, amelyek számára ugyanolyan fontos volt a regula szabályainak betartása. Az apácák fejlődése a férfi renddel párhuzamosan haladt. Napjainkban mintegy háromezer Ágoston-rendi apáca tevékenykedik az Ágostonos és a reformált kolostorokban.⁶¹

2. 2. 7 A szerviták

A szervita rend 1233-ban keletkezett, és Szent Ágoston szabályai szerint élt. Tagjait a Mária-kultusz szolgálatába állította, ezt tükrözi elnevezésük is, ugyanis „Szűz Mária Szolgáinak Rendje” néven váltak népszerűvé. A rendet hét gazdag firenzei kereskedő⁶² alapította azzal a céllal, hogy megnyugvásra találjanak a számukra haszontalan és értéktelen világ viszontagságai közepette. Azt tapasztalták, hogy az ipar, a kereskedelem, továbbá a pénzgazdálkodás rohamos fejlődése anyagiassá teszi az embereket, és ez megindította bennük a szegénység iránti érzéktelenséget. Ezt a fajta világot szerették volna elkerülni, ezért úgy döntöttek, hogy remeteéletet fognak élni. Először a városon kívül próbáltak menedéket találni, de ez nem sikerült, mivel a nép tömegesen kereste fel őket lelki világuk enyhítésére, ezért egy távolabb fekvő erdős hegybe menekültek, ahol napjaik nagy részét imádsággal és elmélkedéssel töltötték. Első kolostoruk Firenzében épült. A rend fejlődését illetően problémák adódtak, ugyanis a firenzei érsek nem támogatta a szervezet kibontakozását, mert a IV. lateráni és az I. lyoni egyetemes zsinat határozottan kimondta, hogy szigorúan tilos az új szerzetesrendek alapítása. Ezért a rend helyzete sokáig bizonytalannak tűnt, csak 1304-ben sikerült elnyerni a végleges megerősítést. Ekkor már a rend Európa szerte népszerűvé vált, de főleg francia területen mutatott rohamos fejlődést. A 15. században ez a fejlődés megakadt. Ennek az oka a franciaországi kolostorok felszámolásában rejlett, mivel ezek a szerzetesi intézmények a nyugati egyházszakadást követően az avignoni pápákhoz csatlakoztak. A későbbiekben pedig a reformáció mozgalma rendítette meg a szervitákat. Ezt már jobban csak a felvilágosodást

61 GECSE, 1995, 94-96. o.

62 Név szerint: Bonfilius Monaldi, Giovanni di Bonagiunta, Benedetto dell' Antella, Bartolomeo degli Amidei, Ricovero di Ugocione, Gherardius di Sostegno és Alessio Falconieri. (Lásd: GECSE, 1995, 96. o.)

követő szerzetesellenesség veszélyeztette, amelynek következtében nemcsak egyes kolostorok, hanem egész provinciák semmisültek meg. A 19. században sikerült összefogni, és újból útnak indítani a rendet.⁶³

2. 2. 8 A pálosok

A pálos rend volt az egyetlen magyar származású és középkori remete jellegű szerzetesrend. A nevét Remete Szent Pálról⁶⁴ kapta. Az egyéni döntésen alapuló szervezetnek sikerült beleilleszkednie Európa-szerte a középkorban jelenlévő remetemozgalomba. A keresztény remetesség intézménye a 11. század második felétől kezdve egyre népszerűbbé vált Európa nyugati tájain.

Az első hazai remeték tanulmányozása során rádöbbenünk arra, hogy ezek az emberek egyenként, vagy csoportokat alkotva, főként hegységekben, barlangokban, illetve forrás közeli helyeken találtak otthonra. Erre példaként szolgál András (Zoerárd) és Benedek élete, akik az aszkétizmus szélsőséges formáját követték a zord barlang, mint lakhely választásával, az étel, ital, alvás minimálisra csökkentésével és a nehéz fizikai munka végzésével. A következő remete Vác városának környékén élt. Akkor még a város nem létezett, helyén nagy erdőség uralkodott, amelyben egyedül a Vác nevezetű, szent életet élt remete lakott. Később róla nevezték el a mai Magyarország területén fekvő várost. Egyes történészek nézete szerint miután a világiak látogatásait Vác nehezen viselte el, úgy döntött, hogy a pilisi erdőbe vándorol.

A rend kezdeti szakaszában megfigyelhettük, hogy először egyszerűen egy ház felelt meg monostornak. Csak a későbbiekben épült fel a szentegyház, vagyis a templom, amelyet Szent Jakab tiszteletére állítottak fel. A szentegyházakat a remetéknek vásár- és ünnepnapokon illő volt meglátogatni, többek közt azért, mert eleinte nem volt közöttük pappá szentel személy. Ugyancsak nem tartoztak az egyházi rend részeseivé azok a remeték sem, akik a Pilis rengetegeiben húzódtak meg, mivel ezek az alakulatok nem rendelkeztek olyan karizmatikus egyéniséggel, hogy képesek lettek volna a magyar remeték egybefogására.⁶⁵

63 GECSE, 1995, 96-97. o.

64 A takácsok védőszentje. Életét a Théba környéki sivatagban élte le, egész napját az imádkozás és az Istenről való elmélkedés töltötte ki. Egy barlangban lakott; testét pálmafák leveleivel fedte be. A legenda szerint minden nap megjelent neki egy holló, aki fél cipőt hozott a remetének. Amikor nyolcvan éves korában egy másik remete, Szent Antal látogatta meg, attól kezdve a holló egész cipővel érkezett. Pár évvel később, mikor Szent Antal ismét meglátogatta Remete Szent Pált, azt tapasztalta, hogy barátja mély imába merülve tért meg Teremtőjéhez. (Lásd: DOBELL, 2006, 29. o.)

65 ACZÉL, LEGEZA, SZACSVAY, TÖRÖK, 2006, 9-10. o.

Özséb esztergomi kanonok volt az a személy, akinek sikerült egybefognia a pálosok szövetségét. Ő barátaival együtt a Pilis-hegy nyugati lábánál a Keresztúr monostorban kezdte meg a közös életet. Keresztúr központtá vált, itt tartották meg az évi káptalani gyűléseket. Továbbá neki kellett ellátnia az ország más területein kialakuló csoportosulásokat. 1263-ban Pál, veszprémi püspök, volt az, aki egyházmegyéjében hét remeteséget alakított meg: Keresztúr, Badacsony, Elek-szigete, Köveskút, Szakácsi, Szentjakab és Idegséd. Később a 13. és 14. században az egri egyházmegyében is épültek remete monostorok. A rend történetén belül 1308 jelentős évnek számított, mivel Gentilis bíboros pápai követ ekkor engedélyezte ezeknek a remetéknek Szent Ágoston regulájának követését. Tulajdonképpen ettől az eseménytől kezdve nevezték el magukat Szent Pál első remetéről. A következő évtizedekben folyamatosan nőtt kolostoraik száma. Már több mint harminc monostorral rendelkeztek, amelyek közül nagy jelentőségű a Márianosztrában épült kolostor.⁶⁶ Mindenképp említést érdemel a Budaszentlőrincen megalakult szerzetesi kolostor. Ez egyrészt azért jelentős, mert 1309-ben itt tartották az évi káptalant, másrészt viszont azért, mert Nagy Lajos⁶⁷ 1381-ben megszerezte Velencéből Thébai remete Szent Pál földi maradványait, amelyet ebben a kolostorban őriztek.⁶⁸

2. 2. 8. 1 A pálosok lelki és szellemi élete

A pálosok lelki életét az első remeték egybegyűlésétől kezdve az istentisztelet két fő része, a szentmise és a zsolozsma határozta meg. Úgy vélték, a remeterend jobban és nagyobb hűséggel tudja megőrizni a liturgiát, mint maga az érsekség. Valószínűleg azért, mert több időt szenteltek az áhítatra, s ezáltal vált fontos tényezővé életük során. A zsolozsmában azt a rendet kellett megtartaniuk, melyet a székesegyházakban a Szent Ágoston által kinyilvánított szabályok szerint élő kanonokok őriztek. Ennek az előírásnak a lényege abban mutatkozott meg, miszerint a remeték az általános székesegyházi gyakorlatnak megfelelően végezzék a zsolozsmát. Ez a fajta eljárás többek közt Szent Ágoston fokozott tiszteletének tulajdonítható, amelyre a himnuszok dicsőítő sorai is rámutatnak, ugyanis ezeket a pálosok is énekelték, ráadásul ők őrizték meg az utókor számára.

66 Hont vármegyében, az esztergomi érsekség területén Nagy Lajos Király alapította 1352-ben Szűz Mária tiszteletére. 1382-ben innen indult el 16 pálos szerzetes Lengyelországba, Czestochowa alapítására. (Lásd: ACZÉL, LEGEZA, SZACSVAY, TÖRÖK, 2006, 28. o.)

67 Anjou-házbéli király 1342. július 21-től haláláig. 1370. november 17-től pedig lengyel királyként is uralkodott. Apja Károly Róbert, anyja Erzsébet lengyel hercegnő. (Lásd: PÁLINKÁS, 172. o.) Többek közt a lengyel uralom volt az oka, annak, hogy Czestochowa mellett kolostor épülhetett.

68 KÓSA, 2003, 95-96. o.

A pálosok mellett, hogy kézírásos liturgikus kódexekkel foglalkoztak, fontosnak tartották a nyomtatott szerkönyveiket is. Többek közt azért, mert bizonyítékként szolgált a gondnal, hozzáértéssel és tanultsággal végzett istentiszteleteknek. Kiderült az is, hogy a vikáriusok⁶⁹ kötelesek voltak a liturgikus könyvek javított példányait maguknál tartani, mivel ezek a példányok biztosították a szükséges egységet. A liturgikus könyvek terén végzett buzgóság és alaposág magától értetődő, ugyanis a remetésedésre általában nem a tanulatlan, szerényebb képességekkel rendelkező férfiak vágytak, éppen ellenkezőleg. Özséb egyházbjogban jártas kanonokként lett remete, ezen kívül a szerviták alapítói is gazdag kereskedőkből álltak. A 14. század elejétől számos magas képzettségű személy vált pálos szerzetessé: Ferkel Miklós pozsegi kanonok (1393), Pesti Balázs kalocsai kanonok (1390), Márton székesfehérvári prépost (1392), Fekete Gál kalocsai kanonok (1394), Mátyás nyitrai kanonok, Tatai Antal, Dombrói Márk, Gyöngyösi Gergely és Mihály, akiből pálos szerzetesként lett párizsi doktor.

A középkori pálos lelki- és szellemi életet bővebben is lehetne még taglalni, de ez a néhány művelt és tanult pálos remete példája eléggé megcáfolja azt az alaptalan vádat, miszerint a rend képviselői nem foglalkoztak az ismeretek elsajátításával, sőt azt meg is vetették. Eredetiségük és egyediségük éppen abban rejlett, hogy a remete-hivatást a legteljesebb átéléssel tudták megőrizni.⁷⁰

69 Helyettes, leginkább egyházi hivatalnokok szolgálati helyettesítője. (Lásd: BÉK-CSIFFÁRY, 2003, 438. o.)

70 ACZÉL, LEGEZA, SZACSVAY, TÖRÖK, 2006, 19-21. o.

2. 2. 9 Kolduló rendek

Egy egészen újféle szerzetesség alakult meg Európában, mégpedig a 13. század első negyedében. Eddig csak az egyes barátok, illetve remeték voltak vagyontalanságra utalva, ebben az esetben viszont a szerzetesi közösségeknek sem lehetett háza, földje vagy különféle javadalma. Ennek a rendnek vallási alapjául Jézus és az apostolok radikális életmódja szolgált. Ennek értelemben elmondható, hogy a kolduló rendek tagjai a Benedek-rendiekhez és a ciszterciákhoz hasonlóan, nem húzódtak vissza kolostoraikba, hanem a nép felé fordulva, a lakosság körében végzendő munkának szentelték életüket.⁷¹

2. 2. 10 A ferencesek

A ferencesek vagy a Kisebb Testvérek Rendjét Assisi Szent Ferenc⁷² alapította. Ez a rend annyiban különbözött az előbbiektől, hogy nem az őskeresztények, hanem az apostolok és Jézus életét akarta követni. Akárcsak az apostoloknak Jézus rendelkezése szerint az egész világon kellett hirdetniük az igét, úgy Szent Ferenc is be akarta járni követőivel a világot, hogy egyszerű szavakkal hirdesse az evangéliumot. A rend tagjaira tehát jellemző volt a nép centrikusság, ugyanis nem zárkóztak el az evilági élettől, hanem az emberek között tevékenykedtek. Mind a mohamedánok között, mind Kínában, Japánban, Indiában missziós tevékenységüknek köszönhetően terjedtek a keresztény vallás eszméi. Nem a szavak ereje volt a döntő, hanem egyszerű példájukkal, életmódjukkal térítették és hódítottak. Egyszóval elmondható, hogy a ferencesek nem a gazdagok fényűző birodalmát keresték, hanem az alsóbb néprétegek között apostolkodtak.

A rendalapító Szent Ferenc a maga intézményét már a keletkezésekor a Szentszékhez kötötte. Ennek az eljárásnak köszönhetően sikerült elkerülnie az egyházzal szemben való konfliktust, ugyanis számos korabeli csoportosulást eretnekséggé nyilvánítottak. A regula, vagyis a rendszabály számított a pápai jóváhagyás alapjául. Ez később formálódott, 1121-ben egy másik, bővebb regula készült el, amelyet később Szent Ferenc átdolgozott és lerövidített. Végző formáját a 12 fejezetből álló harmadik regula jelentette, így ez lett az támpontja a több mint hétszáz éves ferences rend életének. Központjába a szegények és a

71 BIRNSTEIN, GUSTCHERA, KÖRNER, LUDWIG, MAIER, RUH, SCHMIDT, THIERFELDER, 1997, 167. o.

72 Az állatok védőszentje és Olaszország patrónusa. 1181-ben született Assisiben egy gazdag kereskedő fiaként. Fiatalemberként különc, tréfakedvelő volt, ám egyszer a katonáskodásból hazatérve olyan élményben részesült, amely egész életét gyökeresen megváltoztatta. Ugyanis az úton egy leprással találkozott, kényszerrel érezve arra, hogy kezet csókoljon neki. Ezek után lemondott otthonáról, tulajdonáról, hogy vándoréletet élve tanítson és prédikáljon. (Lásd: DOBELL, 2006, 52. o.)

beteg megsegítése iránti törekvést állította, amelyet karitatív tevékenységük során valósítottak meg. Megtiltotta a rend tagjainak, hogy bármivel is rendelkezzenek, így a közösség nem bírt vagyonnal, az egész rendnek koldusszegénységet kellett tanúsítania. Ez a fajta életforma is Jézus és apostolai cselekedeteit és eljárásait próbálta tükrözni. Számos ferences rendtagról elmondható, hogy mérvadó szerepet töltöttek be a tudományos élet területén is, mint ezt példázza Szent Bonaventúra filozófiai-teológiai tevékenysége, vagy akár Duns Scotus elért eredményei a matematika, illetve a spekuláció háttérbe szorítása terén. Ugyancsak műveltségükről tanúskodik a szónoklat világában való kiemelkedő munkásságuk.⁷³ Ennek ellenére elmondható, hogy a rendtagok számára a fő cél továbbra is az igehirdetés, a karitatív tevékenység maradt, így a tudomány művelése másodlagos szerepet töltött be életükben.⁷⁴

Aktivitásukat és világi tevékenységükben való eredményes megnyilvánulásukat támasztja alá, hogy rendjüknek kialakult mind női ága, mely a klarissza apácák rendjében testesült meg,⁷⁵ mind a világi követők közötti csoportosulásuk (harmadrend). Ez utóbbi jelentősége abban mutatkozott meg, hogy lehetővé tette a ferences tanok, eszmék és életmód követését azon személyek számára is, akiket bár megérintett Szent Ferenc tanítása, a renchez mégsem kívántak csatlakozni.⁷⁶

2. 2. 10. 1 Ferencesek Magyarországon

A ferences testvérek Magyarországra is elértek, mégpedig II. András uralkodása alatt. Első kolostoruk Esztergomban épült fel 1228-ban, később, 1270-ben a rend már 25 kolostorral rendelkezett. Ez egyre növekedett, míg a 14. században már szerzetesi intézményeik elérték a félszázat.⁷⁷ Elnevezésük szempontjából ezeket kategorizálni is lehet. Az egyik része a Szűz Máriáról, míg a másik a Legszentebb Megváltóról elnevezett rendtartományhoz tartozott. Látogatásuknak fő célja a néppel való foglalkozás karitatív és lelkipásztori szempontból. Ezen felül részt vettek a tudományos élet területén is. Ezt mutatja Temesvári Pelbárt a budai ferences teológia tanárának két jelentős prédikációgyűjteménye (Stellarium, Pomerium), amely az ország határain kívül is elismerést nyert. A török hódoltság idején viszont a rendtagok száma a minimálisra

73 GECSE, 1995, 113-116. o.

74 ZARNECKI, 1986, 106-107. o.

75 GECSE, 1995, 117. o.

76 ZARNECKI, 1986, 107. o.

77 BIRNSTEIN, GUSTCHERA, KÖRNER, LUDWIG, MAIER, RUH, SCHMIDT, THIERFELDER, 1997, 165. o.

csökkent, ugyanis a törökök a papokkal együtt a ferenceseket sem túrték meg.⁷⁸ Mindenképp említést érdemel a ferencesek női ága is, azaz Assisi Szent Klára leányai. Ők első magyarországi monostoraikat 1238-ban nyitották meg. Hosszú ideig mindössze kilenc klarissza közösség létesült, amelyekre főként a szigorú szerénység és az ima által való mély áhítat volt jellemző.⁷⁹

2. 2. 11 A dominikánusok

A dominikánusok⁸⁰ vagy a prédikáló testvérek rendje többek közt az eretnekmozgalmak elleni küzdelem miatt alakult ki, így vált a rend elsődleges feladatává az albigens eretnység⁸¹ működésével szembeni fellépés. A rendalapító, Szent Domonkos az eretnekmozgalmak okát elsősorban az egyházi és a társadalmi problémákban fedezte fel. Úgy látták, ennek a megszüntetése csak egy módon érhető el, mégpedig az eretnekmozgalmak legyőzése útján, amelynek eszközeként nem a kard, hanem a prédikálás, tanítás és a meggyőzés számított. Szent Domonkos 1203-ban találkozott először a dél-franciaországi eretnekekkel, mikor felfedezte sikereiket, népszerűségeiket, a vezetők képzettségüket és aszkézisüket. Ugyanakkor azt is tapasztalnia kellett, hogy köreikben a megtérítésükre küldött egyházi emberek nagy ellenszenvet váltottak ki. Ez volt az a momentum, mikor maga a rendalapító elhatározta, hogy élete hátralevő részében más nézőpont alapján fogja vizsgálni a világot. Gyalogosan, szegényen fog járni faluról falura, és ezzel próbálja ellensúlyozni az eretnekprédikátorok tevékenységeit. Sikerült egy olyan szerzetesrend megalapítását létrehoznia, melynek alapját az igazság megvédése a tévtanokkal szemben, illetve ezen nézetek elleni küzdelem, mindenekelőtt a tanítás jelentette. A rend alapítását 1216-ban III. Honorius pápa hagyta jóvá. A dominikánusok rendje alaposan eltért az eddig említett szerzetesrendektől. Ez a különbség abban rejlett, hogy ha életük során mindent megtesznek céljuk elérése érdekében, akkor garantált a tökéletesség elnyerése. Nem a szemlélődő gondolkodás, a hosszadalmas imádkozás volt mérvadó, hanem hivatásuk gyakorlása – a prédikáció és a tanulás. Ez a fajta mély alázat elsősorban nem azért volt fontos, hogy a rendtagok magukat megszenteljék, hanem az

78 GECSE, 1995, 117-118. o.

79 BIRNSTEIN, GUSTCHERA, KÖRNER, LUDWIG, MAIER, RUH, SCHMIDT, THIERFELDER, 1997, 165. o.

80 Fekete barátok rendje. Nevüket az öltözetükről kapták, amennyiben fehér szerzetesi ruhájukon fekete köpenyt viseltek. (Lásd: ZARNECKI, 1986. 107.o.)

81 Azon eretnekek gyűjtőfogalma, melyek a középkori Európában különböző országaiban tevékenykedtek. Nevüket a dél- Franciaországi Albi településnév után kapták. (Lásd: BIRNSTEIN, GUSTCHERA, KÖRNER, LUDWIG, MAIER, RUH, SCHMIDT, THIERFELDER, 1997, 160. o.)

eljárás sokkal mélyebb kötődést mutatott, ugyanis arra törekedtek, hogy hitük gyakorlása során alkalmasabbá váljanak a hivatásukra, valamint az igét meggyőzőbben tudják közölni másokkal.

A korábban említett szerzetesrendek mindennapjaira jellemző volt a fizikai munka végzése. Ilyen fajta előírás a domonkosok rendjében nincs. Erre a célra külön embereket alkalmaztak, akiknek a ház körüli munkálatok töltötték ki idejüket. Őket laikus testvéreknek nevezték, számuk alacsony volt, pont ahányan szükségesnek ígérkeztek a feladat elvégzésére. Ebből egyértelművé válik, hogy a dominikánusok mind képzett papok voltak. Mivel regulájukban nem igazán találhatóak utalások a fizikai munka elvégzésére, ebből az derült ki, hogy nem tulajdonítottak kellő jelentőséget neki. Sokkal inkább fontosabb volt a teológiai tudományokra, illetve a tanulásra fordított idő, ugyanis azt vallották, hogy az eretnekek meggyőzése és a pogányok megtérítése elképzelhetetlen alapos retorikai és teológiai előképzettség nélkül. Ezért a rend tagjai számára kötelezővé tette a teológia és filozófia tudományának hivatásszerű oktatását. Mindez nélkülözhetetlen volt az általuk elképzelt tökéletesség eléréséhez. Így válik értetővé a rendszabály előírása, mely szerint kolostoraikban felsőfokú tanintézményekkel kell, hogy rendelkezzenek. A rend legnagyobb kolostorát Párizsban építették fel, az egyetem mellett. További feltételnek számított az is, minden kolostor rendelkezzen egy magasabb képzettségű személlyel, akit a „doktor” testesített meg. Feladata a domonkosok szellemi fejlődésének, valamint továbbképzésének elősegítése. Legfőbb kritériumot nem a jámborság, hanem az emelt szintű tanulmányokra való alkalmasság jelentette. A tudományokkal való foglalkozás olyannyira fontos volt, hogy a rendtagok általában automatikus felmentést élveztek a közös ájtatosságok alól. Ezen mentesítés akkor érvényesült leginkább, ha úgy vették észre, ez szükségszerű az illető tanulmányi előmeneteléhez. A közös zsolozsma alól fel nem mentett testvéreknek is kötelező volt teendőiket röviden, de eredményesen ellátniuk, mégpedig azért, nehogy a hosszadalmas kórusimádság miatt gátolva érezzék magukat a tanulásban, illetve a szellemi munkában.

A Domonkos-rend a kolduló rendek közé sorolható. Az egész közösségnek le kellett mondania a birtoklásról, és a hívek alamizsnájából tartották fenn magukat. A szegénység csak másodlagos volt, alá volt rendelve fő céljuknak, a tanulásnak és a tanításnak. Szerintük a koldulás nem alázatossági tevékenység, hanem a tanításért nyújtott önkéntes adományok összegyűjtése.

A domonkosok nevéhez fűződik egy újszerű rend alapítása, ugyanis rajtuk kívül ehhez hasonlót nem valósított meg senki. Jogosan feltehetjük a kérdést, hogy vajon miben rejlik

eme újszerűség? A válasz: pontosan tudták, mit szeretnének elérni. Felállítottak maguknak egy koncepciót, amelytől semmiképp nem tértek el. Az alapot Szent Ágoston által írt rendszabályok összessége jelentette, ezt egészítették ki egy olyan speciális felépítéssel, amely rendkívüli kedvező feltételeket nyújtott a tudományok műveléséhez. Alig ötven év elteltével a rend 1500 egyetemi és főiskolai tanárt foglalkoztatott. A 13. és 14. században pedig 27 egyetem állt a rend irányítása alatt. Ezek a tények is arra mutatnak rá, hogy mennyire jól működött az általuk felépített rendi koncepció, mivel egyedül rájuk volt jellemző, hogy az igehirdetés mellett a legalaposabb tudást képviselték. Követői közt találkozhatunk olyan elismert személyekkel, mint például Nagy Szent Albert, ezt követte a középkor legkiemelkedőbb skolasztikus filozófusa, Aquinói Szent Tamás, majd a domonkos eszmét hirdette Eckhart mester is. Mindenekelőtt a rend tudományos jellege, illetve az általuk nyújtott alapos teológiai képzettség adott alkalmat a római nemesi udvarházaknak arra, hogy bevonják a dominikánus testvérek tagjait az inkvizíció⁸² munkájába, mivel ők tudtak leginkább különbséget tenni az eretnekség és az ortodox egyházi tanítás között. Ez a fajta megnyilvánulás beleütközött a rend eredeti célkitűzésébe, mégsem utasították vissza a szörnyű megbízatást. Bár voltak a rendnek olyan tagjai is, akik nem szívesen emlékeznek vissza ezekre a „sötét” napokra. Ők általában bűnbánó lélekkel határolták el magukat ezektől az időktől.⁸³ Mindenesetre az egyház oly nagy jelentőséget tulajdonított a rend fellépésének, hogy maga IX. Gergely pápa felhatalmazást adott Szent Domonkosnak, hogy az eretnekekkel szemben tetszése szerint lépjen fel, illetve ítélkezzen felettük. Az egyház irántuk tanúsított bizalma meghozta az eredményt, hiszen a dominikánusok tökéletesen helytálltak a kihallgatások során, amit leginkább alátámaszt, hogy a nép köreiben „Úr kutyái” jelzővel illették őket.⁸⁴

A későbbiek során a dominikánusok rendjének helyzete változott. Bevezették a birtokszerzést, ami a szegénység szellemétől való eltávolodást eredményezte. A kolostorok testvérei ezt úgy próbálták megakadályozni, hogy reformkongregációkat hoztak létre. Végül mozgalmuknak sikerült a nagyobb hanyatlást megakadályozni. Mindennek ellenére a dominikánusok szervezetének minimálisra csökkentését a reformáció, a felvilágosodás és a francia forradalom segítette elő. A rend Franciaországban született újjá, azonban már régi virágzásukat nem tudták elérni, mivel feladataikat átvették a jezsuiták.

82 A katolikus egyház törvényszéke a középkorban, főleg az eretnekség üldözésére szolgált. Továbbá jelenthet még vizsgálatot, nyomozást, szigorú vallatást és üldözést is. (Lásd: BÉK-CSIFFÁRY, 2003, 224. o.)

83 GECSE, 1995, 125-127. o.

84 BIRNSTEIN, GUSTCHERA, KÖRNER, LUDWIG, MAIER, RUH, SCHMIDT, THIERFELDER, 1997, 168. o.

Szent Domonkosnak sikerült létrehoznia egy másodrendet, amelyet a nők számára alapított. Mivel az apácák lelki vezetése, illetve irányítása a rendtagok figyelmét elvonta eredeti céljaitól, ezért megoldásként az apácák rendi tevékenységének kimunkálását háttérbe szorították.⁸⁵

2. 2. 11. 1 A Domonkos-rend Magyarországon

Magyar földre a prédikáló testvéreket maga az alapító, Szent Domonkos küldte. 1225- ben építették fel első kolostorukat Győr városában. Kolostoraik Esztergomban, Fehérváron, Pécsen és Budán épültek. A fehérvári rendház különös fontosságú, ugyanis innét indult kalandos magyarkutató útjára Ottó fráter, majd 1236-ban Julianus barát.⁸⁶ Az első rendi nagygyűlést 1254-ben tartották a budavári szent Miklós kolostorban. A 15. századra a rendházak száma már elérte a félszázat. A missziós és lelkipásztori tevékenységük mellett jelentős szerepet töltek be a kultúra és a tudományok művelésében. Domonkos fráter volt a Mátyás király budai egyetemének első rektora. Több kódex került ki íróműhelyeikből. Az apácák is bekapcsolódtak a szellemi tevékenységekbe. Említést érdemel Ráskay Lea⁸⁷ munkássága. Egy 1303-ban íródott kolostorjegyzék szerint három magyar Domonkos-rendi apácakolostor működött az ország területén: Veszprémben, a Nyulak szigetén és Zárán. A tekintélyes magyar rendtartományt a török hódoltság és a reformáció szele redukálta le.⁸⁸

2. 2. 12 A karmeliták

A Karmelita-rend 1156-ban alakult meg, nevét a Karmelhegyi Boldogságos Szűz Máriáról kapta. A rendalapító egy Berthold nevű kalábriai kereszties lovag volt, aki tíz társával együtt élt remete életet a palesztinai Karmel-hegyen. Érdekes módon a remeték száma úgy növekedett, hogy szükség volt a rendnek egy regulára, amely összefogja és megszervezi a rendtagok életét. A regula, amelyet III. Honorius pápa erősített meg 1226-ban, igen szigorú volt, tulajdonképpen az ősi keleti szerzetesség jegyeit viselte magán. A

⁸⁵ GECSE, 1995, 127-131. o.

⁸⁶ IV. Béla uralkodása alatt ő volt az a domonkos barát, aki az uralkodó által kihirdetett expedícióban eredménnyel járt, mivel 1235-ben hírt hozott a keleten maradt magyarokról. (Lásd: PÁLINKÁS, 46. o.)

⁸⁷ Kódexmásoló domonkos apáca, akinek nevéhez fűződik a Domonkos-kódex másolása, amely részben szentek életét, prédikációkat, legendákat, példákat tartalmazott. Érdekeséggé válhat, hogy Ráskay Lea apáca meglehetősen szabadon másolt, ami annyit jelentett, hogy saját helyesírásával és saját nyelvjárása szerint írta le mintái szövegét. (Lásd: BÁRCZI, BENKŐ, BERRÁR, 1989, 47. o.)

⁸⁸ BIRNSTEIN, GUSTCHERA, KÖRNER, LUDWIG, MAIER, RUH, SCHMIDT, THIERFELDER, 1997, 171. o.

karmelitáknak megalakulásuk után alig száz év múlva el kellett menekülniük Palesztinából, mivel a szaracénok⁸⁹ szüntelen zaklatásának voltak kitéve. Így került a szerzetesi csoport Nyugatra, többek közt Angliába, Franciaországba, Szicíliába és Ciprus szigetére. 1245-ben sikerült megtartaniuk első egyetemes rendi gyűlésüket, ahol megválasztották főnöküket, Stock Szent Simont. Ő a karmelita regulát a nyugati viszonyokhoz igazítva alakította ki, majd III. Ince pápa a szervezetet kolduló rendként hirdette meg. A karmeliták a Mária-kultusz⁹⁰ szolgálatát képviselték azáltal, hogy a rendalapító világszerte elterjesztette a mindenki által hordható skapuláré (vállruha) viseletét. Ugyanis Simon látomása folytán üzenetet kapott Szűz Máriától, miszerint aki viseli ezt a ruhadarabot, az megóvást nyer a kárhozat alól.

Továbbá elmondható, hogy az alapítónak köszönhető a rend gyors terjedése és népszerűsítése. Simon irányítása alatt a karmeliták lelkipásztorkodással foglalkoztak, ebből kifolyólag papi renddé szerveződtek, majd kötelesek voltak a tudományok művelésére is. Későbbiekben a rend történetén belül komoly változásoknak lehetünk tanúi. Ezt főképp a nyugati egyházszakadás indította meg, mikor az egyház két pápával is rendelkezett Rómában, valamint Avignonban. Ezt követően megtörtént a renden belüli fegyelmi lazulás is. Volt, aki ezt támogatta, viszont akadtak köztük tiltakozók is. Mivel a szervezet tagjai nem tudtak közös megoldásra jutni, így a rend kettészakadt: a ferences mintát követő szigorúbb (obszerváns) és enyhébb (konventuális) változatra. Ezt követően alakult meg a karmelita apácák rendje 1432-ben, amely az enyhített szabályokat követte. Ekkor még sejteni sem lehetett, hogy pont ebből a rendből indul ki egy olyan reformmozgalom, amely gyökeres változást hoz a karmelita szerzetesek számára. Aki megindította ezt a folyamatot nem volt más, mint Avilai Nagy Szent Teréz. Érelődött benne a küldetésstudat, miszerint vissza kell terelni a rendet eredeti, szigorú állapotára. Mivel a meglévő kolostorokban ezt nem sikerült véghezvinnie, ezért elhatározta, hogy új zárdát alapít Avilában. Szent Teréz kissé meghátrált, mivel rádöbbsent arra, hogy a karmelita apácák nem voltak függetlenek, ugyanis a férfi rend alárendeltjeiként éltek. Ezért úgy döntött, hogy a férfi szerzetesrendet is megnyeri magának. Ehhez viszont támogatás kellett, amit meg is talált, mégpedig Keresztes Szent János személyében. Keresztes Szent János támogatta az ötletet, élete során

89 Egy nép megnevezését jelöli; középkori arábiai törzs, melynek leszármazottai még ma is élnek. A keresztes háború idején az arabokat, a törököket, a mohamedánokat, sőt az összes nem-keresztényt így nevezték. A szó magyar változatban is él: szerecsen. (Lásd: ZIEGER, SCHLECHTE, 1988, 423. o.)

90 Már a korai századokban (7-8. sz.) Rómában felfigyelhetünk Mária dicsőítésére, a mennyek koronás királynőjének ábrázolására. Ez a fajta kultusz a középkorban Mária megkoronázása ikonográfiai típusában csúcsonyult ki. A tisztelet a 12. századtól kezdve egyre inkább erősödött, és együtt járt a Mária-képek elterjedésével. Máriát többek közt Miasszonyunknak, madonnának és Notre Dame-nak szólították. (Lásd: HERDER, 1980, 215. o.)

15 férfizárdát vett rá a szigorúbb életmódra. Ez a fajta törekvés gyorsan terjedt, olyannyira, hogy egyházzogilag is biztosítani kellett rendezettségét. Így XIII. Gergely pápa megengedte, hogy külön provinciát⁹¹ hozzanak létre a rend számára. Ettől kezdve a karmelita rend két formában élt tovább: enyhébb és szigorúbb csoportosulásban.

Magyarországon 1372-ben Budán és Pécsen telepedtek meg, majd Eperjesen is építettek kolostort. Végül is működésüket a domonkosokhoz hasonlóan a felvilágosodás és a forradalom szakította meg.⁹²

2. 2. 13 Szabályozott papok

A nyugati egyházszakadás következtében maga az egyház, és tagjainak tekintélye mélyre süllyedt.⁹³ Ezzel összefüggésben volt a szerzetesség is, amely válságba került. Kevés olyan rend volt, aki ragaszkodott volna a régi fegyelméhez. Ebből kifolyólag elmondható, hogy a reformációnak köszönhetően számos kolostor vagy elnépesedett, vagy megszűnt. Olyan szerzetesrendek alakultak, amelyek fő célul az egyház restaurálását, valamint a hitújítás meggátolását tűzték ki. Ezen rendek tagjait „szabályozott papoknak” nevezték el. Próbálták a világi papok életmódját követni, nehogy a szerzetesi berendezkedés⁹⁴ akadályozza meg őket az egyházzal kapcsolatos törekvéseikben. A szabályozott papok nem a szemlélődés fontosságára törekedtek, hanem sokkal inkább az aktív életre fektettek hangsúlyt. Általában mindig azokon a területeken tevékenykedtek, ahol az egyház a legnagyobb bajban volt, mivel felkészültségüknek köszönhetően képesek voltak fellépni az újítók által képviselt eszmékkel szemben. Közülük a legjelentősebb csoportosulást a jezsuita rend alkotta.⁹⁵

91 Vidék, tartomány. (Lásd: BÉK-CSIFFÁRY, 2003, 351. o.)

92 GECSE, 1995, 132-135. o.

93 Ezt a tényt elsősorban a katolikus világ két táborra való szakadása szülte meg. Voltak olyan szervezetek, akik ahhoz az oldalhoz pártoltak, amelyik nagyobb előnyt nyújtott számukra. Jellemző volt a vita és a versengés. Pár év leforgása alatt több pápát választottak, ám nem ez volt az elsődleges cél, hanem az, hogy a háborgó rendet harmonizálják. Sajnos ez nem úgy alakult, ahogyan azt szerették volna. Erre mutat rá az a példa is, mikor a kereszténységnek nem kettő, hanem három pápával is rendelkezett. (Lásd: BIRNSTEIN, GUSTCHERA, KÖRNER, LUDWIG, MAIER, RUH, SCHMIDT, THIERFELDER, 1997, 194-195. o.)

94 E fogalom alatt a szerzetesek életét kitöltő cselekedetek összességét értjük. Például: Aszketikus gyakorlatok, kórusimádságok és a kolostoron belüli egyéb műveletek. (Lásd: GECSE, 1995, 137. o.)

95 GECSE, 1995, 137-138. o.

2. 2. 14 A jezsuiták

A jezsuiták rendjét „Jézus Társaságnak” is nevezik. 1534-ben alapította Loyolai Szent Ignác. Létrehozásának céljával a reformáció leküzdése, illetve a pápai trón védelme számított. A jezsuita szó ezen felül tovább jelentést is hordozott: titokzatos, intrikus, képmutató, éles eszű és ravasz.⁹⁶

A rendalapító élete első részében katonai pályán tevékenykedett. Miután egy csatában balesetet szenvedett, kényszerhelyzetből adódóan föl hagyta pályafutását. Ideje nagy részét vallási tárgyú könyvek tanulmányozásával töltötte, melyek nagy hatást gyakorolt rá. Elhatározta, hogy követni fogja a szentek példáit, Krisztus szolgálatába tér, az ő katonája lesz. Ebből adódik a rend további megnevezése, ugyanis sokan „Krisztus Katonáinak” hívták őket. Elkövetkezendő élete során aszkéta életmódot élt, lelkigyakorlatos témájú könyveket írt, majd hithirdető tevékenységeket folytatott. Tanítványai a rendalapító ösztönzésére Szentföldre indultak, hogy megtérítsék a pogányokat. III. Pál pápa 1540-ben hozzájárult a rend megszervezéséhez. Szent Ignác lett az új rend főnöke, majd követőinek sikerült letenni az ünnepélyes szerzetesi fogadalmat. Ez után a rendalapító hozzáfogott a regula alapos kidolgozásához, ami tíz évet vett igénybe. A Jézustársaság tagjai életének nagy részét a legváltozatosabb lelkipásztori gyakorlatok tették ki. Ide tartozik a missziós tevékenység, a fiatalokkal való törődés, továbbá a tudományokkal való foglalkozás is. Nem ragaszkodott egy bizonyos tevékenységi formához, hanem egész egyszerűen az élet minden téren próbált helytállni. Regulájukból kiderül, hogy teljesen más jelleget hordoz, mint az előző rendeké, ugyanis a szerzetesség kezdeteiben arra ösztönözte követőit, hogy zárkózzanak el, viseljének más ruhát, ezzel bizonyítva, hogy ők nem átlagos emberek, azon felül éljenek szigorú aszketikus életet, kötelezően tartsák be a böjti időszakot. Mindez a jezsuita rendszabályból hiányzott, mert Szent Ignác teljesen más álláspontot képviselt. Számára nem ezek a szempontok voltak elsődlegesek, hanem a belső fegyelmezettség, a nyitottság és az egyház ügyeinek a képviselése. A jezsuita rend azonban tartalmaz egy olyan aszketikus követelést, ami minden más rendtől megkülönbözteti őket. Ez nem más, mint az engedelmesség követelménye, amire különösen nagy hangsúlyt fektettek, sőt mondhatjuk, hogy ez alkotta a rendszabályuk központi elemét. Lényege, hogy Krisztus katonáinak le kellett mondaniuk saját akaratukról. Alá voltak rendelve az előljáró akaratának, aki bármit parancsolhatott, egyedüli kritériumként az szerepelt, hogy a parancsnak összhangban kellett lennie a rendszabályokkal. Például a jezsuitáknak úgy

⁹⁶ KOWALSKI, 1975, 231. o.

kellett engedelmeskedniük, mintha holttestek lennének, amelyek bárhová vihetőek, és amellyel bármit meg lehet tenni. Mindez odaadóságot mutat, mert a szabályzat nem a külsődleges engedelmességre hívja fel a figyelmet, hanem az előljáró rendelkezésével való belső azonosuláson alapul.

A rend szerkezeti felépítését tekintve kiderül, ki milyen posztot képviselt. A generális⁹⁷ demokratikus választás útján került a rendhez, és megbízatása életfogytiglan szólt. Ő nevezte ki minden más tisztségre a legalkalmasabbnak tartott személyeket. Ezt a fajta kinevezést egy alapos vizsgálat előzött meg, ami részben megkönnyítette az előljáró feladatát, ugyanis minden rendtagról a rend római központjában található egy nyilvántartás, ami belépésüktől kezdve vezettek. Ez arról tanúskodik, hogy a szerzetesről nemcsak előljárója, hanem beosztottja, esetleg társa is készített évenként egy minősítést. A következő lényeges szerepet az asszisztens töltötte be. Neki kellett értesítést adnia arról, ha valami komoly változás történt. A rend főnökét általában hat tanácsadó segítette. Ők képviselték egy-egy ország vagy földrajzi egység területén lévő szerzeteseket. Ezek az egységek rendtartományokra tagolódtak, amelyekhez szükségképp tartozott egy tartományfőnök, a provinciák rendházainak az élére pedig a házfőnököket állították. A rend továbbá odafigyelt az újoncok kiválasztására is. Meg kellett győződnie arról, kik azok, akik valójában komoly elszántságot mutattak, és készek voltak egy új életstílus elsajátítására. Az újonc két év noviciátusra⁹⁸ került, ahol bevezették őt a lelki világ gyakorlataiba, rávilágították a rend célkitűzéseire, alázatosságot fejlesztő feladatokkal látták el őket, ráadásul harminc napos lelkigyakorlatot kellett elvégezniük. A novíciusoknak általában sok szabadidőt biztosítottak, hogy hajlamaiknak megfelelően fejleszthessék önmagukat. Fontosnak bizonyult a nyelvtanulás is, mivel a fizikai munka, az Istenhez forduló ima és a karitatív tevékenységek mellett a művelődés is gyökeresen hozzátartozott a szerzetesi életmódhoz. Ha a növendék sikeresen befejezte a próbaidőt, attól kezdve már a rend teljes jogú tagjának számított.

A tudományok és az oktatás fejlődésében is kiemelkedő szerephez jutottak. Jeles eredményeket értek el mind a filozófia, mind a teológia terén. A középfokú oktatásra is kellő figyelmet fordítottak. Saját intézményeket alakítottak ki, ahol a humanisztikus tudományok domináltak.⁹⁹ Érdeemes megemlítenünk missziós tevékenységeiket is. Ők

97 A szó eredeti jelentése: általános, egyetemes, fő (elv); továbbá a katonaságnál tábormok. Ebben az esetben viszont általános főnököt jelöl. (Lásd: BÉK-CSIFFÁRY, 2003, 186-187. o.)

98 Az újoncok, papnövendékek általában egyéves próbaideje. Ez alatt az idő alatt dől el, hogy képes-e a hivatása elvégzésére. (Lásd: BIRNSTEIN, GUSTCHERA, KÖRNER, LUDWIG, MAIER, RUH, SCHMIDT, THIERFELDER, 1997, 79. o.)

99 GECSE, 1995, 137-142. o.

nemcsak Európán belül keresték követőiket, hanem nagy erővel hajtottak végre térítéseket többek közt Kelet-Ázsiában és Amerikában is. A jezsuita hittérítők egyik jelentős alakja Xavéri Szent Ferenc¹⁰⁰ volt. Ő először Indiában tevékenykedett, majd később Japánba került. Missziós tevékenységének sikere abban rejlett, hogy próbált alkalmazkodni a helyi körülményekhez. Tanulmányozta a bennszülöttek vallási eljárásait, nyelvét és szokásait. Társaival együtt számos keresztény közösséget alapított. A jezsuiták Kínába is eljutottak, ahol szintén nagy sikerük volt. Akadt, aki az uralkodó tanácsadójaként, más pedig magas rangú császári hivatalnokként tevékenykedett. Ezt a kínai térítést azonban meggátolta az európai aggodalmak sora. Ezen tanácstalanságok azzal álltak kapcsolatban, hogy vajon megszabad-e túrni a bennszülött szokásokat. A jezsuiták nem emelnek szót ezzel kapcsolatban. Mások ezért a missziós tevékenységükért keresztényietleneknek nevezték őket.

A szerzetesség kialakulása során itt találkozhatunk először olyan próbálkozásokkal, amelyek eddig nem igazán voltak jellemzőek, ugyanis sem a bencések, sem a domonkosok, de még a pálosok sem merészkedtek ilyen szintű elrugaszkodásra, hogy a nyugati kereszténységet a keleti vonásokkal ötvözzék.¹⁰¹

A jezsuitákat végül XIV. Kelemen pápa feloszlatta, mivel úgy látta, a szerzetesi intézmény már nem tudja megfelelően ellátni feladatát. Ezt a rendeletet a legtöbb országban elfogadták. A rend vagyonát tanulmányi célokra fordították, a rendtagok pedig világi papként élték életüket.¹⁰²

2. 2. 14. 1 Krisztus Katonái Magyarországon

Magyarországra az első jezsuiták a rendalapító, Loyolai Szent Ignác halála után pár évvel érkeztek. Első rendházuk megnyitására Nagyszombatban került sor, mégpedig 1561-ben. Kolozsvárott is nagy jelentőségre tettek szert, ugyanis is alapították meg a teológiai, bölcsészeti és a jogi akadémiát. Mindez Báthory István¹⁰³ megbízásából történt. Az egyik

100 Baszk születésű. A párizsi egyetemen való tanulása után találkozott a jezsuiták rendalapítójával, Loyolai Szent Ignáccal, aki olyan nagyhitűen mesélt Isten szolgálatáról, hogy a fiatal Ferenc nem tudott ellenállni. Így került a rend tagjai közé. (Lásd: ZIEGER, SCHLECHTE, 1988, 293. o.)

101 BIRNSTEIN, GUSTCHERA, KÖRNER, LUDWIG, MAIER, RUH, SCHMIDT, THIERFELDER, 1997, 251. o.

102 GECSE, 1995, 143. o.

103 Erdély fejedelme 1571. május 25-től haláláig, s 1576 januárjában lengyel királlyá választották. Uralkodása a gazdasági fejlődés időszakát jelentette Erdélyben. A vallás terén a római katolikusoknak kedvezett, mégpedig úgy, hogy jezsuitákat telepített be az országba. (Lásd: PÁLINKÁS, 36-37. o.)

legkiemelkedőbb jezsuita, Pázmány Péter nevéhez köthető, hogy a nagyszombati kollégium 1635-től már az egyetemek közé sorolható.¹⁰⁴

2. 2. 15 A piarista rendek működése

Az ellenreformáció időszakában szükségessé vált a szegényebb néprétegek oktatása, mégpedig azon célból, hogy hatékonyabban terjesszék a katolikus egyház tanításait, igéit és alapelveit. Mindezen kitűzések megvalósításához a jezsuita rend működése nem volt elégséges, ugyanis számukra az elsődleges cél a magasabb társadalmi osztályokban való hatékony tevékenykedés, hitre való nevelés volt. Így az alsóbb néprétegek között való egyházi tevékenység művelésére létrejött a piarista rend. Megalakulása Kalanci Szent József nevéhez köthető, aki kezdetben spanyol papként működött, majd Rómába kerülése alkalmával úgy érezte, küldetése az otthontalan csavargó gyermekek megsegítése, oktatása. Az egyház jóváhagyása után hozzálátott a „scholae piae”¹⁰⁵ megszervezéséhez. Legfőbb jelentősége a vallással átítatott tanok oktatásán túl abban rejlett, hogy mindezt ingyenesen tette elérhetővé a szegény gyermekek számára. Az iskola igen gyorsan elismertté vált Róma városában, olyannyira, hogy hamarosan kialakult a kegyes papi iskolák szövetsége. 1614-ben a rend csatlakozott Leonardi János nevéhez köthető kongregációhoz,¹⁰⁶ de nem váltva be a hozzá fűzött reményeket, 1617-től újfent önálló rendként tevékenykedtek tovább. 1621-ben az akkori pápa, XV. Gergely hivatalosan is szerzetesrenddé nyilvánította. Ekkor már számos egyéb országban is megtalálhatóak voltak. Az elterjedésükkel párhuzamosan vált megfigyelhetővé, hogy a rendalapító fokozatosan engedve szigorú elvárásaiból, laikusok számára is lehetővé tette az iskolában való oktatást, valamint lényegesen csökkentette a majdani novíciusok irányába felállított elvárásait is. Mindez sajnos a rend színvonalának csökkenését idézte elő. Ugyancsak ebben az időben a renden belül is problémák léptek fel, melyek a rend rövid időtartamú beszűntetésével is jártak, majd a rendalapító Kalazanci Szent Józsefet megfosztották rangjától. A problémák végkimeneteleként X. Ince pápa 1646-ban feloszlatta a rendet. A rend elismertsége Németországban és Lengyelországban oly szilárd alapokon nyugodott, hogy ellenállva a bulla rendelkezésének továbbra is működtették a piarista rendeket. VII.

104 BIRNSTEIN, GUSTCHERA, KÖRNER, LUDWIG, MAIER, RUH, SCHMIDT, THIERFELDER, 1997, 251. o.

105 Kegyes iskola. (Lásd: GECSE, 1995, 146. o.)

106 „Congregatio Matris Dei” = Istenanyáról Nevezett Kongregáció. (Lásd: GECSE, 1995, 146. o.)

Sándor, majd IX. Kelemen pápa nevéhez köthető a rend újbóli elismertetése. Ettől kezdve már nem állt semmi a rend fejlődésének útjába.

Az iskola legfőbb érdeme nem az ingyenes oktatásban rejlett, sokkal inkább egy olyan szemléletmód elsajátításában, mely igyekezett megfelelni az adott társadalom elvárásainak.¹⁰⁷

2. 7. 2. 1 A Piaristák Magyarországon

Kalazanci Szent József hatására számos szerzetesrend, piarista iskola alakult Magyarországon is. Első közülük a felvidéki Podolinban, majd Breznóbányán, Pozsonyszentgyörgyön. Ezen rendek a tanításon túl a rekatolizációban is részt vettek. Mivel nem léptek fel a jezsuitákhoz hasonlóan magas anyagi és egyéb igényekkel, a nemesek köreiből sokkal inkább elterjedt támogatottságuk, mely elsősorban kollégiumok létesítésében nyilvánult meg.¹⁰⁸

2. 2. 16 A lovagrendek megjelenése

A lovagrendek kialakulása a 11. és a 14. századra tehető. Sok fiatal férfiben érlelődött a vágy, hogy különböző feladatokat vállaljon a hűbérúr fegyveres, illetve lovagi szolgálatára. A lovagokat egyházi szertartás keretei közt avatták fel, nevelésük vallásos szellemben folyt. Célkitűzésüket tekintve voltak, akik a betegápolásra, mások a különféle eszmékért való harcra érezték elhivatottságot. Ennek fényében megfigyelhető elszánt és bátor harciasságuk a Szentföld visszafoglalásáért. Számos lovagra jellemző volt, hogy erős vallási elhivatottságuknak megfelelően szerzetesi fogadalmat tettek. Ehhez párosult külön esküjük, mely a pogányok elleni, katolikus egyházért való harcot fogalmazta meg. Akárcsak a szerzeteseket, őket is szigorú szabályok kötötték, kolostorokban tartózkodtak, viszont a lelki gyakorlatok mellé katonai próbák is társultak.¹⁰⁹

107 GECSE, 1995, 145-149. o.

108 GECSE, 1995, 149. o.

109 GECSE, 1995, 103-104. o.

2. 2. 16. 1 A János-lovagok rendje

A johanniták 1120-ban alakultak lovagrenddé, ezt megelőzően zarándokok gondozásában merült ki tevékenységük. A következő osztályokba sorolhatjuk őket: lovagok, papok, szolgáló testvérek.¹¹⁰ Az összes rendtag feltétlen engedelmességgel tartozott nagy mesterük felé, aki választás útján nyerte el hatalmát. Egy nyolc tagú tanács szolgált állandó segítsége gyanánt. Jelentőségük a török általi fenyegetettség után csökkent, hiszen fő céljuk, vagyis a katolikus hitért való harc, már érvényét veszítette. Ezt próbálva gátolni, illetve elkerülni, törekedtek a rend újjáélesztésére. Fennmaradásukat céljuk részbeni módosításával tudták elérni, ami azt jelenti, hogy a karitatív tevékenység került a középpontba. Újjáéledésük után Máltai Lovagrend néven váltak ismertté, és kerültek kapcsolatba a Máltai Szeretetszolgálat segélynyújtó tevékenységével.¹¹¹

2. 2. 16. 2 A Német Lovagrend

A Német Lovagrend elsődleges szerepe a Balti-tenger délkeleti-keleti területek betelepítésében, valamint németesítésében nyilvánult meg. 1237-ben csatlakoztak a kardtestvérek rendjéhez. Egyre több területet tudtak magukénak, melyeken városokat létesítettek, s megkezdték a parasztság betelepítését. Jelentős anyagi jövedelemre tettek szert, így számos földbirtokkal rendelkeztek, és egyedülállóan a rendek között bekapcsolódtak a távolsági kereskedelembé. A johannitákhoz hasonlóan a rend élén ugyancsak a nagymester állt, akit a rendi főkáptalan jelölt ki. Megsegítéséül egy öttagú vezető testület szolgált.

Tagjai szintén kötelezve voltak a hármasszerzetesi fogadalom letételére. Folyamatos területegyesítő törekvésük eredményeként aktív szerepet játszottak a politikai életben is. A lengyel-litván perszonálunió létrejötte negatívan hatott a rend életére. 1410-es harcok a lengyel-litván csapatok ellen vereségbe torkolt, ami a további terjeszkedésről való lemondást eredményezte, továbbá a lengyel királyi hűbériséget hozta magával.¹¹²

110 KÓSA, 2003, 97. o.

111 GECSE, 1995, 104-105. o.

112 KATUS, 2001, 368-369. o.

2.3 A nyugati és a keleti szerzetesség közti különbségek

Ha elemezzük a két szerzetesi intézményt, rájövünk, hogy lényegi különbségek találhatóak közöttük. A nyugati kolostorok alapítói számára, bár kiindulási pontként a keleti szerzetesség dominált, legtöbbször nem szolgai utánczók voltak, hanem megfigyelhető a keleti rendek saját elképzeléseik szerinti részleges átformálása. Ez figyelhető meg Baszileiosz regulájának átvételében is. Így legtöbbször mérsékelték a szigorú aszkézist, enyhítették a böjti eljárásokat és többek közt megrövidítették az éjszakai virraszt is. Ezek a szempontoknak épp ellenkezője figyelhető meg a nyugati szerzetesek körében, ily módon alkalmasabbak voltak a kemény fizikai munka végzésére is. További eltérést jelentettek a különböző foglalkozások. A nyugatiak kezdettől fogva fontosnak tartották a kéziratok másolását, és a tudományos munkákra is kellő figyelmet fordítottak. Ezen kívül jelentős missziós tevékenységeket folytattak. Különböztek a szerzetesek mindennapjai abban is, hogy egyes kolostorcsoportok a saját apátjuk által kinyilvánított rendszabály, azaz regula szerint éltek. Ezeknek a reguláknak a legfőbb hátránya az volt, hogy nem tartalmazták a helyhez kötöttség elvét. A kolostorokban felnövekvő gyerekekről is eltérően rendelkeztek a keleti, illetve a nyugati szerzetesrendek, amennyiben keleten, konkrétan a bazilitáknál, a gyerekek miután felnőttek, szabad akaratuk szerint elhagyhatták a rendet. Ez a kötöttségektől való mentesség arra mutat rá, hogy a keleti testvérek lazább életmódot képviseltek, mint nyugaton.

Ez véletlen volt vagy pedig szándékosan így volt felépítve a rend koncepciója? Mert, ha végiggondoljuk, két megoldásra jutunk. Elsősorban ez a szempont lehetetlenné tette az intézmény tagjai számára a fegyelem fenntartását, ugyanis ha a szerzetes a regula ellen vétett a felelősségre vonás elöl egyszerűen joga volt kibújni. Ebből az következik, hogy az egyén saját döntéssel rendelkezett arról, hogy marad az adott intézményben, vagy pedig új kolostorba vándorol. Ha a problematika másik oldalát vizsgáljuk, szembesülünk azzal a feltételezéssel, miszerint ha a szerzetes kétségtelenül a renchez van kötve, az akár lázadás kitöréséhez is vezethetett volna, továbbá nincs lehetősége újabb csoportok megismerésére sem. Ez a folyamat eltarthatott mindaddig, amíg meg nem találta számára a legideálisabbat. Sok szerzetes kolostorról kolostorra járt, így próbálta eltartani magát. Voltak azonban olyan tagok is, akik kis csoportokban, vagy kettesével saját elképzeléseik

szerint éltek. Ezekre jellemző volt, hogy sok esetben fegyelmezetlenségükkel a nép körében botrányokat keltettek.¹¹³

2. 4 A középkori kolostorok művészete

A templomok, kolostorok művészetében egyháziak (szerzetesek) ritkán alkottak maradandót, de nélkülözhetetlen volt állandó jelenlétük a művészek mellett, amennyiben műveltségük, katolikus tanokban való jártasságuk folytán instrukcióik nélkül a művészek nem tudtak volna egyházi jellegű alkotásokat létrehozni. Ezen folyamat jellemző a szobrászatra, az építészetre és a festészetre is. Az egyház, ezen belül is a templomok jelentős szerepet tölthettek be a művészetek pártfogolásában, hiszen évszázadokig legfontosabb támogatóik voltak.

A szerzetesrendek számottevő része éltében prioritást élvezett a tudományok művelése és pártfogolása. Tevékenységük nagy részét tette ki a különféle oklevelek, levelek, okiratok és könyvek begyűjtése és másolása. Kolostori könyvtáraikban megtalálható könyvek között fellelhetők a 10. és 11. században elterjedt kisalakú, illusztrált könyvek, a libellusok.¹¹⁴ Ezen könyvek elterjedése a kolostorok újjászületéséhez köthető, ami a helyi szentek felé irányuló mind intenzívebb odafordulást hozta magával. A libellusokon túl a szerzetesek iniciáléi és képei megtalálhatók bibliákban is.¹¹⁵ Mivel a kora középkorban kizárólagosan a szerzetesek foglalkoztak másolással, illetve javarészt könyvekkel is kizárólagosan ők rendelkeztek, ezzel magyarázható, hogy az általuk kialakított stílus több éven keresztül meghatározóvá vált.¹¹⁶

A szerzetes festők alkotásai elsősorban könyvekben való képek elkészítésében valósultak meg. Kiemelkedik Matthew Paris angol szerzetes művészeti tevékenysége, mely a történetírással fonódik össze.¹¹⁷

A szerzeteseknek leginkább az ötvöstárgyak készítésében sikerült maradandót alkotniuk. Számos gyertyatartót, ereklyetartót, szentségtartót készítettek, melyek egy részére a történészek rábukkantak a sírok feltárása közepette. Ezen dísz tárgyakon túl szobrokat, oltárokat is készítettek, készítették.¹¹⁸

113 GECSE, 1995, 55-56. o.

114 Tartalmukat tekintve szentek életrajzait és csodáit ismertették, ezen túl imákat és liturgikus szövegeket tartalmaztak. Legkiemelkedőbbek megtalálhatók a monte-cassinói, fuldai, saint-bertini kolostorokban. (Lásd: ZARNECKI, 1986, 117. o.)

115 winchesteri Biblia. (Lásd: ZARNECKI, 1986, 117. o.)

116 ZARNECKI, 1986, 116-119. o.

117 Legjelesebb műve: Chronica Maiora. (Lásd: ZARNECKI, 1986, 123. o.)

118 ZARNECKI, 1986, 126-132. o.

2. 5 Filozófia

A középkori filozófiai gondolkodásban meghatározó szerepet kapott a hithez, valláshoz való viszonyulás, ennek függvényében igyekeztek neves filozófusok és teológusok meghatározni az ember helyét a társadalomban, illetve a természethez való viszonyulását.

Jézus által megalapított keresztény vallás, Pál apostol missziós tevékenységének eredményeként, a 2. században már a birodalom valamennyi tartományában megjelent, hangoztatva legfőbb tanítását: „Szeresd felebarátodat, mint önmagadat.”¹¹⁹ A keresztény vallás sajátos tanítása számos ponton ellentmondott a görög és a római nézeteknek, miszerint az ókori kultúrákban az uralkodói és a papi funkció gyakorta egy személyhez kapcsolódott.¹²⁰

E korra nagy számú keresztény gondolkodó tevékenysége jellemző. Kiemelkedik közülük Justinus, aki célul tűzte ki Marcus Aurelius császár megtérítését. Sikertelenségének következtében vértanúhalált halt. Említésre méltó Tertullianus, aki mind a filozófia, mind a retorika terén jelentős szerepet töltött be. Tevékenységének köszönhető a keresztény irodalom megjelenése. Stílusát meghatározza a nevéhez köthető szállóige: „Credo, quia absurdum est.”¹²¹

A 13. századig a legjelentősebb latin keresztény filozófus Augusztinus. Gondolkodásmódjára nagy hatást gyakorolt Ambrus milánói püspök, illetve a neoplatonizmus. Ennek hatására vallotta, hogy a Földön megjelenő rossz egyértelműen a tökéletesség hiányának tudható be. Szent Ágoston filozófia gondolkodásának középpontjában az Isten és az emberi lélek közötti viszony áll: „Deum et animam meam scire cupio”, azaz „Istenről és saját lelkemről kívánok tudni.”¹²² Mind a neoplatonikusoknál, mind a sztoikusoknál felfedezhető azon tétele, mely szerint Isten nem egy kész világot teremtett meg, hanem meghagyta a fejlődés lehetőségét. Ebben az elgondolásban benne foglaltatik a szabad akarat tétele. Az egyház és az állam egymáshoz való viszonyulását úgy ítéli meg, hogy az egyház felsőbbiséggel rendelkezik az állam felett, mivel kötelessége a társadalmat a keresztény tanítás szerint átformálni. Széles területet felölelő filozófiai tevékenysége a legtekintélyesebb gondolkodók soraiba emeli.¹²³

119 HÁRSING, 2000, 77-78. o.

120 KATUS, 2001, 79 o.

121 „Hiszem, mert képtelenség.” (Lásd: HÁRSING, 2000, 79. o.)

122 HÁRSING, 2000, 85 o.

123 HÁRSING, 2000, 89 o.

A 9. század magával hozta a fellendülés időszakát, amennyiben a neves közép- és nyugat-európai uralkodóinknak sikerült visszaverniük a keleti támadásokat. A politikai sikerek a gazdaság fellendülését is eredményezték, így a társadalomban elégedettség figyelhető meg. Megalapították a ma is neves egyetemeket, mint például a párizsi, bolognai és az oxfordi. Az oktatásban az egyháziak mellett a világiak is jelentős szerephez jutottak. A filozófia művelésében és oktatásában meghatározó szerepet töltöttek be a koldulórendek.¹²⁴ Ezen kívül mindenképp említést érdemel a szellemi gondolkodás kiteljesítéséhez hozzájárult zsidó és arab filozófia is. A görögök nyomán Arisztotelész álláspontját sajátították el sikeresen.

A továbbiakban megfigyelhetjük egyes filozófusok álláspontjait, hogyan vélekedtek az akkori világ nézeteiről. Elsősorban Canterbury Anzelm tevékenységére helyezném a hangsúlyt. Bencés apátságban tanult, ahol a későbbiekben szerzetessé vált. Úgy vélte, hogy nem választhatjuk teljesen ketté a filozófiát és a teológiát, mivel azok szorosan összefüggnek, ugyanis nem fogadhatjuk el a hitünket anélkül, hogy kész érveket állítanánk fel annak megértésére.¹²⁵

Elengedhetetlen figyelmen kívül hagyni a középkor legjelentősebb filozófusát, Aquinói Szent Tamást. Legfőbb munkái közé sorolható: A létezésről és a lényegről, Az igazságról, Összegzés a pogányok ellen. Ő elsősorban teológus volt, filozófiai gondolkodásmódját csak fokozatosan fejtette ki. Tevékenysége középpontjában a tudomány és az oktatás állt. Munkásságára jellemző a rendszeresség, összetettség és a magas szintű elvontság. Tematikái közé sorolható többek közt a természeti lét alapelvei, az Isten- bizonyítékok, metafizikája, ismeretelmélete, erkölcstana és nem utolsósorban politikai elmélete.¹²⁶

A 15. század elejétől azonban megváltozott a helyzet. Már nem a középkori emberi sanyargás volt a domináns világnézet, hanem az emberiséget egyre inkább a természet és önmaguk viszonya érdekelte. Ezt az időszakot a történelem reneszánszának, vagy „újjászületésnek” nevezi. Az érdeklődés inkább az ókori kultúra felé vette az irányt,¹²⁷ ebből kifolyólag a középkor vilásképe egyre háttérbe szorult, és éles kritika tárgyává vált az akkori nyelvezet, amelyen a skolasztikus¹²⁸ munkák íródtak. Erre az évszázadra jellemző

124 Ferencesek, dominikánusok, ágostonrendiek. (Lásd: HÁRSING, 2000, 97 o.)

125 HÁRSING, 2000, 98 o.

126 HÁRSING, 2000, 109-115. o.

127 Ezt a módosulást számos tényező befolyásolta, többek közt a török hódítások a görög császárság birodalmán belül. Ez a török nyomulás a nyugati (katolikus) és a keleti (görög) egyházat újra egyesülésre készítette. (Lásd: HÁRSING, 2000, 134. o.)

128 A középkorban a nyugati civilizáció legmeghatározóbb, a katolikus egyházhoz és ennek iskoláihoz szorosan kötődő filozófiai irányzata, mely a Szentírásról, azaz a Biblián kívül elsősorban a nagy ókori görög filozófus Platón, majd később Arisztotelész s még inkább kommentátorainak munkásságára épít. (Lásd: http://hu.wikipedia.org/wiki/Skolasztikus_filoz%C3%B3fia)

volt a művészetek, természet és a kultúra felé való fordulás, egyszóval a humanizmus. A kor emberei megmaradtak kereszténynek, ám bár teljesen máshogy fogták fel életük értelmét. Szemléletük és életfelfogásuk középpontjában nem a nyomor, illetve a keserűség, hanem a pompa, az élvezetek kultusza, a hatalom dicsőítése állt. Maga a katolikus egyház vált a leggazdagabb intézménnyé. Ez a tökéletes egyház azonban sok embernek nem tetszett. A néphez közelebb álló, egyszerűbb egyházrendszert szerettek volna, ami megfelel a Biblia szellemének. Erre vállalkozva megalakult a reformáció mozgalma, amelynek hirdetői a valódi egyház megvalósítására törekedtek. A középkori ember gondolkodói a természetben Isten teremtményét látták, míg az új kor embere a természettel szemben hódítónak érzi magát. A középkor világképe alapvetően teleologikus (céloksági) beállítottságú volt, ezzel szemben a későbbi gondolkodókat nem a „miért”, hanem a „hogyan” kérdések foglalkoztatták. Felmerültek az emberrel kapcsolatos filozófiai problémák is: Mi az ember? Hol helyezkedik el a világegyetemben?¹²⁹

129 HÁRSING, 2000, 77-134. o.

Összegzés

A munka elkészítésének elsődleges célja az volt, hogy megismerhessük az egyes szerzetes rendtagok életét, tevékenységét a középkor világában. Mindehhez nélkülözhetetlen a középkort meghatározó tendenciák, a gazdasági, társadalmi életben bekövetkezett változások – fejlődések és krízisek – feltérképezése, illetve a vallásosság kialakulásának és fejlődésének, továbbá a társadalomban betöltött szerepének felvázolása.

Mint az a bevezetőben megfogalmazódik, a dolgozat célja azon hipotézis alátámasztása, mely szerint a bemutatott rendek meghatározó szerepet töltek be a társadalmi élet alakulásában, a tudományok művelésében, a kultúra ápolásában, támogatásában, a művészetek fejlesztésében. A rendek részletes tanulmányozása során kijelenthetjük, hogy a közöttük fennálló eltérések ellenre – mely leginkább szembeűnő a két világrész szerzetesrendjei között – mindről elmondható, hogy valamely területen sikerült olyan kiemelkedőt létrehozniuk, mely a mai napig hatást gyakorol az emberek életére, az emberiség fejlődésére. Mély buzgósággal törekedtek a társadalmi problémák enyhítésére, a szegény néprétegek megsegítésére, a betegek gondozására.

Azon túl, hogy milyen jelentőséggel bírt karitatív, missziós tevékenységük, igyekeztek a nép oktatásában is jelentős szerepet vállalni. Ezt példázza a piaristák azon törekvése, hogy ingyenes oktatást nyújtsanak a csavargó, kolduló gyermekek számára. De majdhogynem az összes rendről elmondható, hogy túl a hitigazságok terjesztésén, a lelkigyakorlatok végzésén, életükben meghatározó szerepet töltött be a tudományok művelése. Számos szerzetes neve ismert a teológián túl a filozófia, a matematika világában. A piaristák kiemelt figyelmet fordítottak a reáltárgyak művelésére és oktatására, ami tanúsítja, hogy a hitigazság terjesztésén túl törekedtek a tudományok hatékony átadására is.

Akár az oktatást, akár a szegények és elesettek felé irányuló tevékenységet vesszük alapul, elmondhatjuk, hogy a szerzetesek állandó támaszai voltak a köznépnek. Tevékenységük egyfajta reményt, megnyugvást adott nekik, és elsősorban erőt, hogy elviseljék a földi élet okozta nehézségeket, illetve érezzék, hogy a nehéz pillanatokban is van, akihez fordulhatnak, aki ápolja, gondozza testüket és lelküket egyaránt.

Miután egy részletes, rendszerező, tiszta kép tárult elénk a szerzetesrendek szerepéről, tevékenységéről, átláthatóvá és egyértelművé válik az olvasás során, hogy valójában a szerzetesrendek tevékenysége nem merül ki a mély áhítatban és a hit gyakorlásában, de kiemelkedő szerepük volt a középkori világ és társadalom minden

szegmensében. Vagyis gyógyították, hitre és a tudományok megismerésére nevelték a felnőtteket és a gyermekeket egyaránt, kiálltak a gyengék és rászorulók mellett, maradandót alkottak a művészetek terén, és munkásságuk nagy jelentőséget tudhat magáénak a filozófia és egyéb tudományok fejlődése történetében.

A szerzetesek élete tanulmányozása során megfigyelhetjük, hogy milyen elszántság, mekkora lelkerő lakozott bennük, hogy véghez tudják vinni elképzeléseiket, harcoljanak céljaikért, eszméikért, az igazságukért. Ugyancsak kitartásukról tanúskodik, hogy létrehozták alapelveiket, és lemondva a földi élet kínálta örömeikről, csakis istennek, hitüknek és dogmaiknak éltek:

„ Az Úr énnékem pásztorom, nincs semmiben hiányom;

Kövér gyepeken ád helyet tanyáznom.

Csendes vizekre terel engemet;

és felüdíti lelkemet.

Igaz ösvényeken vezérem engemet

az ő nevéért.

Ha járok is setétlő völgyeken,

nem félek semmi bajtól, mert te vagy ott velem.

A te védőhusángod, a te pásztorbotod:

vigasztalás nekem. ”¹³⁰

Resumé

Názov diplomovej práce je „Stredoveké rehoľníctvo/mníšstvo“. Naším cieľom bolo, aby sme pomocou použitej odbornej literatúry predstavili skutočnosti zodpovedajúci obraz o mníšskych rádoch, ktoré vznikli a pôsobili v stredovekej spoločnosti. Pri vypracovaní tejto práce sme použili diela takých známych autorov, ako sú Gecse Gusztáv, Katus László..., ktorí sa počas svojej činnosti v značnej miere venovali skúmaniu stredoveku a v rámci neho úlohe cirkvi. Rastúci význam cirkvi v tomto období bol zapríčinený spolupôsobením viacerých činiteľov. K týmto činiteľom patrí hospodárska situácia vykazujúca sústavný úpadok, zhoršovanie zdravotného stavu a hladomor, ktorý trápil ľud.

V tejto situácii človek rozčarovaný z tuzemskej existencie kladie stále väčší dôraz na hľadanie šťastia v posmrtnom živote, preukazuje úprimnú pobožnosť. Mnohí sa chcú vzdialiť od každodenných problémov a žijú ako pustovníci. V stredoveku vzniká mnoho kláštorov a rádov, pre ktoré je charakteristické, že okrem pobožnosti a modlitieb sa venujú rozsiahlej charitatívnej činnosti, ošetrojú a opatrujú ľudí, ktorí sú na to odkázaní. Prostredníctvom misijnej činnosti, v rámci ktorej hlásajú božie slovo, sa dostanú do viacerých krajín, kde pre nových veriacich zakladajú kostoly a kláštory. Rehoľníci/mnísi kladli veľký dôraz na osvojovanie vedomostí a poznatkov, ako aj na ich šírenie. Počas svojej činnosti chtiac-nechtiac vytvorili trvalé hodnoty aj v oblasti umenia, predovšetkým iniciálami zhotovenými pri prepisovaní kódexov, ale viacerí svoj voľný čas trávili maľovaním a zlatníckou prácou. Nepriamo mali veľký vplyv aj na architektúru, veď stavebníci kostolov a kláštorov by nevedeli úspešne pracovať bez predstáv a inštrukcií rehoľníkov/mníchov. Svoju teologickú činnosť často spájali s filozofiou, tak mnohí členovia rádu boli zároveň filozofi. Najvýznamnejší filozofi boli Svätý Tomáš Akvinský a Svätý Augustín.

Rehoľnícky život určovali smernice zostavené rádmí, ktoré boli naformulované do regúl, t.j. poriadkových predpisov. Tieto predpisy určovali systém každodenných činností, vzťah k náboženstvu a spoločnosti, takže môžeme povedať, že rehoľnícky život riadili prísne pravidlá.

Ak porovnáme západ a východ, zistíme podstatné rozdiely v činnosti a názoroch rehoľníkov/mníchov. Kým na východe askéza mala miernejšiu podobu a prvoradým cieľom bolo nájsť vlastnú identitu, na západe rehoľníci vykonávali prísnejšiu askézu, okrem hľadania odpovedí na otázky súvisiace s náboženstvom a vierou kladli veľký dôraz

aj na rozvoj vedy. Pri skúmaní jednotlivých rádov môžeme zistiť, že smernice sa na jednotlivých miestach líšili. Niektorí kládli dôraz na osvojenie poznatkov, iní zas na ich šírenie. Pre niektorých bolo životným cieľom starať sa o chudobných, avšak stávalo sa, že niektorí museli v záujme svojej sebazáchovy viesť svoj vlastný boj v rámci cirkvi. Komplexne však môžeme povedať o každom ráde, že zastávali v niektorej oblasti života významnú úlohu a hoci sa fyzicky izolovali od tuzemského sveta, ich duchovná činnosť mala význam nielen pre stredovek, ale aj pre terajšie obdobie.

Felhasznált irodalom

ACZÉL, L. ZS. – LEGEZA, L. – SZACSVAY, P. – TÖRÖK, J. *Pálosok*. BUDAPEST: Mikes, 2006. 144 o. ISBN 963 8130 66 0

BÁRCI, G. – BENKŐ, L. – BERRÁR, J. *A magyar nyelv története*. BUDAPEST: Tankönyvkiadó, 1989. 600. o. ISBN 963 18 2247 8

BÉK, G. – CSIFFÁRY, T. *Idegen szavak és kifejezések kéziszótára*. BUDAPEST: Könyvmíves, 2003. 511. o. ISBN 963 9497 28 2

BIRNSTEIN, U. – GUTSCHERA, H. – KÖRNER, T. – LUDWIG, R. – MAIER, J. – RUH, U. – SCHMIDT, H. R. – THIERFELDER, J. *A kereszténység krónikája*. BUDAPEST: Magyar Könyvklub, 1998. 480. o. ISBN 963 548 817 3

DOBELL, S. *Szentelek kis könyve*. PÉCS: Alexandra, 2006. 64. o. ISBN 963 369 871 5

GECSE, G. *A szerzetesség története*. BUDAPEST: Seneca, 1995. 239. o. ISBN 963 8038 10 1

GECSE, G. *Vallástörténet*. BUDAPEST: Kossuth, 1980. 259. o. ISBN 963 09 1544 8

HÁRSING, L. *A filozófiai gondolkodás Thalészstől Gadamerig*. MISKOLC: Bíbor, 2000. 390. o. ISBN 963 9103 43 8

JONES, T. *Könnyed középkor*. BUDAPEST: Magyar Könyvklub, 2005. 255. o. ISBN 963 549 228 6

KATUS, L. *A középkor története*. BUDAPEST: Pannonica-Rubicon, 2001. 400. o. ISBN 963 9252 04 2

KISTELEKI, K. – LŐVÉTEI, I. – NAGYNÉ SZEGVÁRI, K. – RÁCZ, L. – SCHWEITZER, G. – TÓTH, Á. *Egyetemes állam – és jogtörténet. Ókor – feudális kor*. BUDAPEST: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 1998. 308. o. ISBN 963 8213 99 X

KOWALSKI, J. W. *Szerzetesek, egyházak, társadalom*. BUDAPEST: Kossuth, 1975. 259. o. ISBN 963 09 0289 3

PÁLINKÁS, M. *Múltunk nagyjai*. BUDAPEST: UNIÓ Lap-és Könyvkiadó. 297. o. ISBN 963 388 127 7

SÍK, S. - SZÖRÉNYI, A. *Zsoltárok könyve*. BUDAPEST: Szent István Társulat, 1955. 351.o.

ZARNECKI, G. *Kolostorok, szerzetesek, barátok*. BUDAPEST: Corvina, 1986. 144. o.
ISBN 963 13 2195 9

ZIEGER, A. – SCHLECHTE, G. *Ily színes a mi hitünk*. BUDAPEST: Szent István
Társulat, 1988. 423. o. ISBN 963 360 412 5